

2002
Rapport nr 2

HUR UPPTÄCKER VI SÅRBARA ELEVER?

Utvärdering av en filmdokumentär för
själmordsprevention bland gymnasieelever

Att satsa på psykisk hälsa
- förebygga självmord och självmordsförsök

© NASP – 2002, 2007 Uppdatering
Nationell prevention av suicid och psykisk ohälsa vid Karolinska
Institutet och Stockholms läns landstings centrum för suicidforskning
och prevention av psykisk ohälsa

NASP
Karolinska Institutet
171 77 Stockholm

Tfn: 08-524 870 26
E-post: nasp@ki.se
www.ki.se/suicide • www.folkhälsoguiden.se

ISBN: 91-974546-4-8
ISSN: 1400-3023
Rapport 2002-2

Att satsa på psykisk hälsa – förebygga självmord och självmordsförsök

Rapportserie från Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa

HUR UPPTÄCKER VI SÅRBARA ELEVER?

Utvärdering av en filmdokumentär för självmordsprevention bland gymnasieelever

Britta Alin Åkerman

Docent i pedagogik och verksam vid Lärarhögskolan i Stockholm och Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa

Under medverkan av Alf Nilsson, professor i klinisk psykologi,
Eve Suurvee, leg psykoterapeut och psykoanalytiker och
Danuta Wasserman, professor i psykiatri och suicidologi

INNEHÅLL

FÖRORD	5
SUMMARY	6
SAMMANFATTNING	8
INLEDNING	10
BAKGRUND	12
Teoretiska utgångspunkter	12
Gymnasieskolans mål och organisation	12
Ungdomsdepression- och självmordstankar – en litteratur- genomgång	14
Studier anknutna till skolelever	16
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	19
Syfte	19
Frågeställningar	19
DESIGN	20
METOD	22
En psykodiagnostisk profil för ungdomar med hjälp av djupintervjuer	23
Warteggs teckningstest – WZT (Wartegg Zeichen Test)	23
Percept-genetic Object-Relation Test (PORT)	25
URVAL	27
Bakgrunden till skolorvalet	27
Urval av interventions- och kontrollgrupper	27
Genomförande	27
Interventionsgruppen	27
Kontrollgruppen	28
Förfaringssättet	29
Analysprocessen	29
Analysprocessen av intervjuerna	29
Analysprocessen ar PORT och Wartegg	30
Sammanfattning av analysprocessen	30
Etiska aspekter	30
RESULTAT	31
Kontakt med ungdomars upplevelser av sin livssituation, deras psykiska ohälsa och suicidalitet	32
Exempel på en elev i interventionsgruppen med självmords- försök	32
Interventionsgruppens elever med självmordsförsök och deras synpunkter på filmen	32
Exempel på en elev i interventionsgruppen utan självmords- försök	33
Interventionsgruppens elever utan självmordsförsök och deras synpunkter på filmen	33

Exempel på en elev ur kontrollgruppen med självmordsförsök	34
Sammanfattning av kontrollgruppens elever med självmordsförsök	35
Exempel på en elev ur kontrollgruppen utan självmordsförsök	35
Sammanfattning av svaren från både interventions- och kontrollgruppens elever	35
Elevernas livssituation och utveckling av jagstryka och identitet	36
Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för interventionsgruppens med självmordsförsök	36
Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för interventionsgruppen utan självmordsförsök	37
Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för kontrollgruppen med självmordsförsök	37
Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för kontrollgruppen utan självmordsförsök	38
Sammanfattning av resultaten för både interventions- och kontrollgrupperna	38
Lärarstöd, kamratstöd eller annan hjälp från utomstående personer/organisationer	38
Interventionsgruppen där elever med självmordsförsök ingår ...	39
Interventionsgruppen där elever utan självmordsförsök ingår ...	39
Kontrollgruppen där elever med självmordsförsök ingår	39
Kontrollgruppen där elever utan självmordsförsök ingår	39
Sammanfattning av resultaten för både interventions- och kontrollgrupperna	41
Kommunikation mellan ungdomarna och deras föräldrar	41
Interventionsgruppen där elever med självmordsförsök ingår ...	41
Interventionsgruppen där elever utan självmordsförsök ingår ...	43
Kontrollgruppen där elever med självmordsförsök ingår	43
Kontrollgruppen där elever utan självmordsförsök ingår	43
Sammanfattning av kommunikationen mellan ungdomarna och deras föräldrar i samtliga grupper	44
Invandrarelevens kommunikation med sina föräldrar	44
Föräldrar med hög utbildning och upplevelsen av kommunikation	44
DISKUSSION	45
Metoddiskussion	45
Skillnader mellan könen	45
Bortfall	45
Diskussion med utgångspunkt från studiens teori och resultat	46
Självmordsprocessen hos unga och utlösande faktorer.....	46
Allmänt om eleverna med suicidala handlingar	47
”Den lilla psykologen”	48
Utseendets betydelse	48
Flickor pratar, pojkar tiger	48
Enda lösningen!.....	48
Lärare och skolpersonalens roll	49
Våga fråga	49
Kontakta föräldrarna	49
Eleverna vill att skolans personal ”lägger sig i”	49

Skillnad mellan objektiva fakta och ungdomars upplevelser av elevvårdspersonalens roll	49
Avsätt tid till utredning	49
Vad skolhälsovården och lärarna kan göra	50
Ge tid att tala med eleverna	50
Undersökningens styrka	50
Fortsatt utblick	51
ORDLISTA	52
REFERENSER	53
BILAGOR	
Bilaga 1 – Teoretisk modell	56
Bilaga 2 – Intervjuformulär	57
Bilaga 3 – Enkät för interventionsgruppen (=videogruppen)	62
Bilaga 4 – Enkät för kontrollgruppen	63

FÖRORD

NASP är statens och Stockholms läns landstings centrala expertenhet inom självmordsforskning och självmordsprevention. NASP har ett nationellt och regionalt ansvar i Stockholms län för att arbeta med kunskapsinsamling och kunskapsförmedling samt initiera och bedriva forsknings- och utvecklingsprojekt som främjar självmordsförebyggande åtgärder. Det nationella ansvaret tillkom genom ett riksdagsbeslut 1993. Ett stort och eftersatt område är självmordsprevention för ungdomar. I januari 2001 antogs en motion som underskrivits av samtliga riksdagspartier. Man begärde ett tillkännagivande om att de av Världshälsoorganisationen utarbetade riktlinjerna omsätts till svenska förhållanden när det gäller självmordsförebyggande insatser i skolor. Samtidigt tillkännagav riksdagen för regeringen sin mening att dessa riktlinjer skall införas i kursplanen vad gäller elevers såväl som lärares utbildning. Socialutskottet arrangerade en offentlig utfrågning den 20 mars 2001 (Sveriges Riksdag, 2000) om att stärka den psykiska hälsan och förebygga suicidala beteenden som är den yttersta konsekvensen av psykisk ohälsa. Vid utfrågningen deltog flera av Centrets medarbetare. Ungdomars attityder till självmordshandlingar är en viktig kunskapskälla i utformningen av riktade preventiva program angående självmord. Intervjuer med ungdomar i åldern 15-17 år har hållits vid NASP för att testa och utveckla ett frågeformulär som mäter attityder till självmordshandlingar. Erfarenheter från den undersökningen visar att känsliga ämnen går att ta upp i samtal med elever. Ytterligare ett projekt har bedrivits vid NASP som kallas Livskompetens och har resulterat i ett arbetsmaterial som kan användas ute på skolor i högstadiet. Det har emellertid saknats lämpligt undervisningsmaterial för självmordsprevention i gymnasiet. Därför har videofilmen "Kärleken är den bästa kicken" tagits fram av NASP i samarbete med filmaren Göran Setterberg, PAN-film AB.

I Världshälsoorganisationens dokument utgiven år 2000 i Genève (WHO, 2000) med riktlinjer kring hur självmordsprevention kan genomföras i skolorna finns information om hur suicidrisk tidigt kan upptäckas bland ungdomar likväl som konkreta handlingsplaner för lärare och elevvårdspersonal. Riktlinjerna ger också struktur för hur vuxna kan handskas med dessa ångestladdade frågor. Riksdagens förslag är att riktlinjerna snarast omsätts till svenska förhållanden, och att NASP får fortsatt förtroende att införliva riktlinjerna i svenskt skolväsende samt att följa upp och utvärdera denna process.

I följande rapport finns beskriven den utvärdering som har gjorts av videofilmen genom intervjuer och psykologiska bedömningar av elever från olika gymnasieskolor.

Förutom djupintervjuer har två projektiva metoder använts. Professor i klinisk psykologi Alf Nilsson vid Lunds Universitet har ansvarat för tolkningarna och beskrivningarna av Portprotokollen och leg psykoanalytikern Eve Suurvee har ansvarat för tolkningen och den skriftliga beskrivningen av resultaten från Warteggtestningarna.

Stockholm den 9 januari 2002

Britta Alin Åkerman

Danuta Wasserman

SUMMARY

The aim of the study in question is to evaluate the video film "Love is the best kick" by studying how it can influence youths' self-knowledge, identity, anxiety, relations and communication with their friends, parents and other adults, about suicide and also preparedness to seek help when needed. To carry out this study, two groups of youths have been chosen where only one of the groups has seen the film. In the report this group has been named the intervention group. The other group is named the control group. All of the youths have been tested with deep interviews and different psychological tests. The youths have been interviewed one year later and tested with the same instruments once more. Those who have seen the film earlier have watched it again in connection with the interviews. The students' experiences of their life situation are described in the form of group descriptions in short anonymous vignettes. Many of the youths that have participated in this project in both the intervention- and control groups have felt very depressed and low-spirited. They may have been having difficulties in school, with their friends or with their parents.

Many of the participating students have felt a sense of confusion, which has been larger than the usual identity seeking of the teenage years. Perhaps parents in an ever increasingly stressed society do not have the energy to be good role models for their children, which results in their children lacking the knowledge to manage conflicts in school. This could, in turn, increase the risk of bullying as an erroneous way of solving conflicts, which later can result in suicide attempts. Many of their reflections concern finding the meaning of their lives.

Students that come from other countries can be burdened with grief from having to leave their own country. They can also be burdened with their parents' grief of this. Above all, youths from other countries have to step into adulthood too early and have to grapple with responsibility which they really cannot handle. For these youths it can also deal with a conflict of cultures. They feel that Swedish youths have far more freedom than they themselves have and can thus feel left out, since they cannot meet other youths under the same conditions as Swedes. Each and every one has their own story and background, of course, but what they have in common is a sense of being an outsider in the classroom and in our society. Their parents' difficulties in finding work and feeling of lacking dignity can easily be transferred to their children.

Is it possible, on the basis of this study, to say if this video film has had any positive effect on the students? Yes, in many ways it has, but not to the extent that the problems have been able to be verified in a clear sense. A certain difference between the groups participants, where one of the groups has seen the film and the other not, has been substantiated concerning a change in self-esteem, self-development, identity and relations. A positive development has been noted in those youths that have seen the video. The groups however, are so small that it is not possible to draw any general conclusions. The communication between the students and their parents has not been affected in any obvious manner due to the video film and/or the discussions in any of the groups. To arrive at a more reliable result in this matter, a larger group is needed to be studied.

The study has been rated by all students as very positive, regardless of which group they were in. One student stated it this way:

"I almost knew that these questions were coming and I thought it would be much more difficult. However, I think I needed to get this out in the open. I don't want to talk to anyone at school since I'm not comfortable with that. It's also difficult to talk to your friends since they're so close."

Another student says:

"This conversation has been good. It's been a long time since I've been able to talk this much. That feels good."

A third student says:

"I think in the future I'll be thinking a bit more about how things are in school and how both my classmates and I feel."

The study has shown how important it is to have an open conversation with students at school and to not be afraid to talk about difficult experiences. It is better to put these strong feelings of vulnerability and suicide into words. The words, conversations, do not invoke such difficult emotions. They just confirm that there is no danger in speaking about these feelings, and that there might be others who feel the same way. By being given the possibility to talk about your life situation, you can instead invoke more positive thoughts and see that there are other lines of action, and that life is not over although it may feel that way. The study has also shown that the video film can help in starting a dialogue between students and school staff. The video film has also provided students with a better insight of the fact that they are not alone in having feelings of difficulty and self-destructive thoughts. With the aid of the video film, they have been able to see that there are alternative solutions; that life may contain positive opportunities although it may feel hard today.

SAMMANFATTNING

Syftet med föreliggande studie är att utvärdera videofilmen "Kärleken är den bästa kicken" genom att studera hur den kan påverka ungdomars självkännet, identitet, ångest, relationer och kommunikationer med kamrater, föräldrar och andra vuxna, om suicidalitet samt beredskap att vid behov söka hjälp. För att genomföra studien har två grupper ungdomar valts ut, där enbart den ena gruppen har fått se videofilmen, i rapporten kallad interventionsgruppen. Den andra gruppen benämns kontrollgruppen. Samtliga ungdomar har prövats med djupintervjuer och olika psykologiska instrument. Ungdomarna har ett år senare intervjuats och prövats med samma instrument på nytt. De som tidigare har sett videofilmen har fått se den igen i samband med intervjuerna. Elevernas upplevelser av sin livssituation beskrivs i form av gruppbeskrivningar i korta anonyma vinjetter.

Många av de ungdomar som har deltagit i projektet i både interventions- och kontrollgrupperna har känt sig mycket nedstämda och deprimerade. De kan ha haft svårt i skolan, med kamrater eller med föräldrar. Många av de deltagande eleverna har känt en förvirring som är större än vanligt identitetssökande i tonåren. Kanske föräldrar i ett alltmer stressat samhälle inte orkar vara goda förebilder för sina ungdomar, vilket gör att den unga människan saknar kunskaper om hur konflikter skall hanteras i skolan. Detta kan kanske i sin tur öka risken för mobbning som ett felaktigt sätt att lösa konflikter som senare kan resultera i suicidförsök. Många av deras reflektioner handlar om att söka meningen med sitt liv.

Elever som kommer från andra länder kan bära en stor sorg efter att ha varit tvungna att lämna sitt land. De kan också bära föräldrarnas sorg över detta. Framför allt de ungdomar som kommer från andra länder får för tidigt inträda i vuxenlivet med ansvar som de egentligen inte mår med. För dessa ungdomar kan det också handla om en kulturkonflikt. De upplever att svenska ungdomar har en mycket större frihet än de själva har och kan därför känna sig helt utanför, eftersom de inte får träffa andra ungdomar på samma villkor som de svenska ungdomarna. Var och en har naturligtvis sin historia, men det gemensamma för dem är en känsla av utanförskap i skolklassen och i vårt samhälle. Svårigheter för deras föräldrar att få ett arbete och föräldrarnas känsla av bristande värdighet överförs lätt på ungdomen.

Går det då utifrån denna studie att säga att videofilmen har haft någon positiv effekt på eleverna? Ja, på många sätt har den det, men inte så att de uppställda frågeställningarna klart och tydligt har kunnat verifieras. En viss skillnad mellan de båda gruppernas deltagare, där ena gruppen har fått se videofilmen och den andra inte, har kunnat beläggas vad gäller förändring av jagstyrka, jagutveckling, identitet, och relationer. En positiv utveckling har noterats hos de ungdomar som har sett videofilmen. Grupperna är emellertid så små att det inte går att dra några säkra generella slutsatser. Kommunikationen mellan eleverna och deras föräldrar har inte synbarligen påverkats genom filmen och/eller samtalen i någon av grupperna. För att få ett mer tillförlitligt resultat i denna fråga bör en studie på en större grupp genomföras.

Undersökningen har bedömts av samtliga elever som mycket positiv oavsett vilken grupp de har ingått i. En elev uttrycker:

"Jag visste nästan att dom här frågorna skulle komma och jag trodde att det skulle vara mycket jobbigare. Men jag tror att jag behövde få ut allt det här. Jag vill inte prata med nån i skolan, för det känns inte bekvämt. Det är också svårt att prata med sina vänner eftersom dom står en för nära."

En annan elev uttrycker på liknande sätt:

"Det här samtalet har varit bra. Det var länge sen jag fick prata så här mycket. Det känns skönt."

Den tredje eleven säger:

"Jag tror att jag kommer att fundera lite mer i fortsättningen på hur det är i skolan och hur både jag och mina klasskamrater mår."

Studien har visat hur viktigt det är att ha ett öppet samtal med elever i skolan och att inte vara rädd för att tala om svåra upplevelser och erfarenheter. Det är bättre att sätta ord på känslor av stark sårbarhet och självmordstankar. Orden, samtalen, väcker inte svåra känslor. De bekräftar bara att det inte är farligt att tala om dessa och att det kan finnas andra som kan känna och uppleva på liknande sätt. Genom att få möjlighet att prata om sin livssituation kan man istället väcka mer positiva tankar och se, att det kan finnas andra sätt att handla på, och att livet inte är slut fast det kan kännas så. Studien har också visat att filmen kan hjälpa till att starta en dialog mellan elever och skolans personal. Filmen har också gett en bättre insikt hos elever om att de inte är ensamma om att ha svåra känslor och självdestruktiva tankar. De har med filmens hjälp kunnat se att det finns alternativa lösningar, att livet kan ha positiva möjligheter i framtiden även om det känns svårt idag.

INLEDNING

ATT VARA TONÅRING

(Till alla föräldrar)

Låt mig vara en trotsig tonåring.

Jag kommer att bli vuxen.

Låt mig få skrika och springa min väg.

Jag kommer att återvända,

Låt mig få gå min egen väg och försöka finna den,

Jag kommer ändå att söka,

Låt mig få snubbla, jag kommer att resa mig.

Låt mig få deppa och vara sur, jag blir snart glad igen.

Låt mig få hitta mitt eget liv,

Jag kommer att lämna er snart.

Låt mig få ha hemligheter,

Jag kommer att berätta dem sedan.

Låt mig inte bli sårad, jag litar ju på er.

Låt mig få prata när jag behöver,

Jag klarar inte det här själv,

Låt mig få gå när jag är redo, men släpp mig inte helt.

Låt mig få komma igen och vara liten, Jag vill inte alltid vara stor

Kramar till världen

En tonåring

Svenska barn och ungdomars fysiska hälsa anses vara den bästa i världen. Vi har t.ex. den lägsta spädbarnsdödligheten, en god skadeprevention, effektiva vaccineringsprogram och näringsriktiga skolmåltider. Men alltför många rapporter talar för att den psykiska hälsan är mindre bra. Det är naturligtvis alltid svårt att bedöma psykisk ohälsa, eftersom det många gånger är en upplevelsefråga.

Men när det har gått så långt att ungdomar tar sina liv eller planerar att göra det, är det i hög grad ett psykiskt ohälsoproblem. För att försöka hjälpa elever i svåra situationer och att förhindra självmordshandlingar, har filmen "Kärleken är den bästa kicken" producerats av Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa i samarbete med filmaren Göran Setterberg, Panfilm AB. Syftet med filmen är att använda denna som grund för att starta diskussioner med elever i högstadiet och gymnasieskolans årskurser om existentiella frågor och frågor kring liv och död samt visa på förebyggande åtgärder. Därigenom skall den också förhoppningsvis förhindra destruktiva tankar hos elever.

För att se om videon har självmordspreventiva effekter finns behov av en utvärdering. En första rapport kring bakgrunden och en förundersökning av videon har redovisat det första steget i denna utvärdering (Alin Åkerman, 2000).

Resultaten från förundersökningen, både av elevers tankar och upplevelser kring filmen och reaktioner kring sin egen livssituation, blivande lärare, blivande specialpedagoger och lärarutbildare och deras reaktioner kring filmen, visade att denna kan vara ett viktigt verktyg i arbetet med skolungdom. Filmen har kunnat ge samtliga en öppning att tänka på sin egen elevroll, kamratroll eller lärarroll som handlar om bemötandet av ungdomar som har självmordstankar eller har gjort självmordsförsök. Det har tydligt framkommit att en del av skolans roll måste vara

att försöka stödja och även lugna elever som har för höga krav på sig själva. Vikten av att ha en bra dialog i klassrummet ökar. Loggböcker, som är en form av dagböcker som elever skriver med anknytning till skolans verksamhet, kan fylla en viktig funktion där kanske självmordsbenägna ungdomar kan ventilera sin ångest innan det är för sent. Det är också viktigt att lyfta fram självmordsfrågan i klassrummet, diskutera och ta ställning till detta svåra ämne. Både elever och lärare måste göras medvetna om självmordssignaler och snarast meddela kamrater och elevvårdspersonal vid upptäckten att någon mår dåligt; att lära sig be om hjälp innan det är för sent (WHO´s riktlinjer, 2000).

Resultaten från samtliga intervjuer och enkäter med elever och lärare samt diskussion med de medverkande ungdomarna har också legat till grund för revidering av filmen och sammanställning av två olika handledningsbroschyrer. En utökad kvalitativ utvärdering av film och handledning har emellertid varit viktig för att kunna bedöma självmordspreventiva effekter av filmen och se om och på vilket sätt denna kan öka kunskapen om ungdomars självmordsproblem och stärka deras livsvilja.

BAKGRUND

Teoretiska utgångspunkter

Som utgångspunkt har använts en samspelsmodell för att försöka förklara ungdomars olika tankar och reflektioner (bilaga 1). Den bygger på en modifierad modell av Inga Andersson (Lärarhögskolan, 2000). Modellen beskriver olika riskfaktorer hos individen som i samspel med olika faktorer i miljön kan utlösa allvarliga självmordstankar/handlingar hos den enskilde individen. De faktorer som utgår ifrån individen är biologiska (olika skador i hjärnan), psykologiska (personlighetsmässiga), genetiska (olika arvsanlag), fysiska (längd och vikt) och socioemotionella faktorer. En del av dessa faktorer finns med från begynnelsen eller grundläggs mycket tidigt i livet. Andra faktorer kan utvecklas efter hand beroende på hur många negativa erfarenheter den unge möter. Denna utveckling sker efter hand i mötet med olika individer och upplevelser. Till en början är familjen den viktigaste miljöfaktorn medan fritid, lärare och kamrater spelar en allt större roll i ungdomsåren. Även yttre miljö som kost, bruk av alkohol, narkotika, ljusförhållanden, sömnkvalitet, spelar en viktig roll i utvecklingen av den suicidala processen hos en sårbar individ liksom närvaro av beskyddande faktorer (Wasserman, 2001).

Beroende på samspelet och kommunikationen i möten mellan olika individer och händelser kan den unge utveckla olika beteendemönster. Dessa kan vara utagerande, inåtagerande eller adekvat beteende. Det är vanligt bland sårbara pojkar att använda det utagerande mönstret och för sårbara flickor det inåtagerande. Det kan självklart vara det omvända också. Såväl utagerande som inåtagerande beteenden kan vara positiva och negativa. Om beteendena väcker negativ upplevelse hos de unga, och även hos omgivningen, kan detta ge upphov till psykisk ohälsa och eleven upplever att han/hon inte "mår bra." Pojkar undertrycker ofta denna känsla och är inte på samma sätt medvetna om att de är sårbara eller befinner sig i riskzonen för att använda självdestruktiva handlingar.

Förutom de utagerande, inåtagerande eller adekvata beteendena kan ett anpassat beteende utvecklas hos både pojkar och flickor som utsatts för olika trauman, men är ändå det vanligaste mönstret hos flickor. Detta resulterar i vad som vanligtvis brukar benämnas "maskrosbarn." Det är människor som har fått utstå många traumatiska upplevelser, främst under barndomen, men ändå lyckats hitta ett sätt att fungera såväl på ett socialt som känslomässigt accepterat plan. Risken att många barn med svåra traumatiska upplevelser inte klarar av ungdomsåren ökar om de får uppleva ytterligare negativa möten. Detta kan bli särskilt tydligt i fall av mobbning i skolan eller brist på nära kamrater eller en trygg vuxen.

Gymnasieskolans mål och organisation

Ungdomars utbildning har genomgått stora förändringar under de senaste decennierna i Sverige liksom i andra industriländer. Ungdomar som gick i folkskola, realskola, flickskola eller enhetsskola på 1960-talet slutade vanligen skolan efter nio års skolgång eller tidigare. På 1990-talet fortsatte så gott som alla ungdomar till gymnasieskolan. Härigenom tycker man sig lösa två samhällsproblem samtidigt. Dels höjs arbetskraftens kvalifikationer, dels skapas sysselsättning för ungdomar som annars riskerar att bli arbetslösa. Av de ungdomar som går vidare till gymnasieskolan, deltar de flesta i något av de nya

treåriga gymnasieprogrammen. Gymnasieskolans organisation har därför förändrats och utbyggnaden har varit kraftig.

Tillkomsten av gymnasieskolan skedde genom en serie riksdagsbeslut mellan åren 1964-71. En revidering och sammanläggning gjordes av det tidigare gymnasiet, som var mer teoretiskt inriktat med tre- eller fyraårig utbildning på latin-, real- och samhällsvetenskapliga linjer. Dessutom fanns även handelsgymnasium och tekniskt gymnasium. En sammanslagning ägde först rum med en tvåårig fackskola och kommunal yrkesskola. Den nya gymnasieskolan fick treåriga humanistiska, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga, tekniska och ekonomiska utbildningar. Därutöver inrättades 26 linjer och ett stort antal specialkurser. De yrkesinriktade linjerna var samtliga tvååriga med svenska, matematik, samhällskunskap och engelska som allmänna ämnen.

Gymnasieskolan fortsatte att utredas under 1970- och 1980-talen. 1991 fattade riksdagen beslut om en mera genomgripande förändring av studievägarna från linjer och kurser till program. Reformen genomfördes successivt i de olika kommunerna och var helt genomförd 1995/96. Tidigare kurser hade då ersatts av 16 nationella treåriga program samt även individuellt utformade program. Gymnasiereformens grundtanke var att ge elevernas val av utbildning ökad betydelse och att förstärka deras rätt till inflytande över sin utbildning. De nationella programmen ger alla behörighet för studier inom högskolor och universitet. 1994 års läroplaner gäller för alla frivilliga skolformer i vilken även gymnasieskolan ingår. De elever som skrivs in i de individuellt utformade programmen är de som saknar förutsättningar att direkt efter grundskolan börja på ett nationellt program. De har i allmänhet inte erhållit godkända betyg i grundskolans avgångsklass i kärnämnen svenska, engelska och matematik. Det kan också vara elever som på grund av för låga betyg inte har kunnat antas till ett sökt nationellt program. Enligt Arte (1999) är det elever med invandrarbakgrund som "faller ur" i högre grad än andra. Mer än var tredje elev som inte kommer in på gymnasiets nationella program är invandrare, vilket är uppseendeväckande och kräver åtgärder. Han menar att 43 procent av invandrarungdomarna som har antagits till gymnasieskolan slutar eller inte blir godkända i gymnasieskolans nationella program. Arte menar vidare att detta förstärker segregationen i det svenska samhället. Vanligtvis har de elever som därefter påbörjar det individuella programmet likartade problem som kan omfatta läs- och skrivsvårigheter och framför allt stora kunskapsluckor. Varje elev får en individuell kursplan som skall vara anpassad till elevens individuella behov. Denne skall efter komplettering i ovan nämnda ämnen ges möjlighet att fortsätta i något av de övriga nationella programmen. Regeringen fastställer mål för de nationella programmen medan kommunerna har stor frihet att utforma de individuella programmen efter varje elevs eget önskemål och de lokala förutsättningarna.

För närvarande är gymnasieskolan under omarbetning igen genom att större valfrihet skall införas och att gymnasieskolan bör omfatta program med bredare innehåll som kan tillgodose alla elevers intressen. Den viktigaste frågan i den nya gymnasieskolan är hur den på bästa sätt skall förbereda ungdomar för ett föränderligt arbetsliv. Hur skall vi i Sverige klara oss i den hårdnande konkurrensen på en internationell marknad? Den obligatoriska delen av programmet utgör idag cirka 80 procent, medan den under de kommande åren skall utgöra cirka 60 procent. Den övriga tiden skall eleverna själva ha möjlighet att

göra individuella val. En gymnasieelev skall även fortsättningsvis ha möjligheter till enskilt stöd i läroämnena som eleven är svag i. Även de elever som går på gymnasieprogrammets yrkesämnen skall få ökat stöd för att kunna klara av kärnämnen svenska, engelska och matematik. De 16 program som togs av regeringen 1992 efter riksdagens beslut 1991 skall utökas med ett teknikprogram. Målen med alla program skall också tydliggöras så att eleven lättare skall kunna göra ett riktigt val. En del program utökas också med flera inriktningar.

Ungdomsdepression – och självmordstankar – en litteraturgenomgång

Psykisk ohälsa¹ skapar känslor av hopplöshet, maktlöshet, oro och ångslan. Hur barn och ungdomar reagerar på stressupplevelser måste alltid analyseras utifrån ålder och tidigare erfarenheter. Många läxor och högt ställda krav på höga betyg för att inte uppleva sig vara sämre än klasskamraterna och för att kunna antas till högre utbildning gör att eleverna tappar tilltron både till sig själva och sin förmåga (Andersson, 1999, Fischbein & Folkander, 2000). Många elever i gymnasiet känner sig alltför pressade och utslagna. De ägnar lång tid till läxor genom att sitta uppe om kvällarna, vilket resulterar i för lite sömn. De kan även ägna alldeles för lite tid åt läxor och istället sitta uppe sent och titta på TV som även det ger upphov till trötthet, dålig sömn och dålig återhämtning. De är sedan under lektionerna trötta och okoncentrerade och samtidigt upptagna av rädslan för att misslyckas med olika prov och kan kanske inte vare sig lyssna eller ta till sig ett ämnes innehåll. Koncentrationssvårigheter uppstår av brist på återhämtning och som en reaktion på pressen, och motivationen dalar. Enligt WHO's riktlinjer bör ett inriktat stöd i läsläsning ges och även se till att ge dem hjälp att utveckla goda mat-, sömn- och kostvanor så fort som eleverna halkar efter i skolan (2000). Fler och fler gymnasieungdomar redovisar att de har ont i huvud, mage eller visar andra psykosomatiska problem ej sällan på grund av dålig kosthållning. Fler unga människor drabbas också av ångest och depressioner. En del kan bli utagerande eller inåtvända (Alin Åkerman, 2000, Wasserman, 2000). Svåra depressiva tankar kan uppstå som i sin tur ger upphov till¹ tankar på att ta sitt liv. Enligt Beskow (1996) är det inte onormalt att någon gång i livet bli så förtvivlad att funderingar på självmord uppstår. Däremot är det ytterst allvarligt att leva med svåra självmordstankar och att vara djupt deprimerad. De tecken som är viktiga att se, som kan föregå ett självmordsförsök eller fullbordat självmord, kan vara något annorlunda hos ungdom än hos vuxna. Ungdomen kan handla mer impulsivt och oöverlagt, vilket gör att omgivningen många gånger upplever sig vara helt oförberedd av handlingen och har inte till en början varit medvetna om tecken eller andra signaler som talar för en förestående självmordshandling. I WHO's riktlinjer finns beskrivet alla tecken på depression och självmordsrisk hos ungdom som: brist på intresse för vanliga aktiviteter, slutar att anstränga sig i skolarbetet, upprepade frånvaro eller skolk, dåligt uppförande i klassrummet, överdrivet missbruk av alkohol eller droger, händelser som medför polisingripande eller andra våldsamma handlingar (2000).

Engqvist och Rydélius (2000) redovisar en studie som bygger på 1420 patienter som var födda under åren 1957-1976 och hade avslutat en BUP-kontakt under åren 1975-1990. De var vid avslutningen i genomsnitt 14 år gamla med en variation från fem till 24 år. Vid utgången av år 1996 hade 25 patienter avlidit (17 män och åtta

¹ Brist på vitalitet, svårigheter att ta tag i skoluppgifter, svårigheter i relationer och bristande intresse för fritidssysselsättningar men också nedstämdhet, depression och missbruk är några exempel på psykisk ohälsa.

kvinnor). Mer än hälften av dessa begick självmord (14 personer) eller på grund av oklara dödsfall (två personer). Det mest uppseendeväckande i studien var att ingen av dem som senare hade tagit sitt liv hade aktualiserats inom BUP på grund av självmordsförsök. Påtagliga brister i hemmiljön hade dokumenterats. I sju fall fanns alkohol- eller tablettmissbruk hos minst en av föräldrarna. För sex av de avlidna hade minst en förälder någon form av psykisk sjukdom. Även suicidförsök hos någon av föräldrarna förekom (två fall).

En av de största riskfaktorerna för självmord bland ungdom är enligt Apter (2001) psykiatrisk diagnos, särskilt affektiv störning och borderlinepersonlighet. Ungdomar med dessa störningar missbrukar ofta alkohol. Osäker könsidentitet har också visat sig vara en viktig riskfaktor för självmord i ungdomsåren. Bland flickor finns en stor risk för dem som har ätstörningar (anorexi och bulimi). Apter menar också att depression är mer vanligt bland ungdom än man tidigare har vetat på grund av avsaknad av diagnostisering genom att ungdomsdepressioner inte visar sig på samma sätt som vuxendepressioner. Vuxna och framför allt föräldrar vill ofta inte heller se och förstå att deras ungdomar är deprimerade utan vill tro att de mår bra och känner sig bra. Apter menar vidare att stor brist på impuls kontroll har visat sig vara en viktig faktor som skiljer ungdoms suicid från vuxnas suicid. Påtaglig ångest har också identifierats som en viktig riskfaktor bland ungdom och då ofta kombinerat med andra psykiatriska störningar. Denna kombination är mer vanlig bland unga män än bland unga kvinnor.

Agnes Hultén har i sin doktorsavhandling jämfört suicidalt beteende hos barn och ungdomar i Sverige och andra europeiska länder (Hultén, 2000a). Hon kunde inte se någon tillbakagång i självmordsbeteende hos ungdomar i Sverige. Hon fann också ett högt samband mellan självmord och tidigare självmordsförsök. Hon menar att det därför är viktigt att följa upp varje individs självmordsförsök för att förhindra förnyade försök och fullbordade självmord. Speciellt viktigt är det att följa upp unga män, eftersom de ofta kan genomföra ett fullbordat självmord senare. Risken för ett upprepat självmordsförsök är störst de första tolv månaderna efter det föregående försöket. Hultén har också poängterat föräldrars svårigheter att känna igen depressioner och psykiska problem hos barn och ungdom (2000 b). Hon menar att föräldrar kan tolka utagerande beteenden som "normal tonårsobalans" och inte se att det i en del fall kan röra sig om bakomliggande svår depression. Hon menar att även i den psykiatriska vården kan depression hos ungdom missbedömas och istället kan beteendesymtom hänföras till missbruk eller anpassningsproblem.

En studie av Abou Touma (1999) redovisar journaldata kring ungdomar som kommit in på S:t Görans sjukhus efter suicidförsök. Resultaten visar att den unge vid den aktuella tidpunkten ansett självmordshandlingen som den enda möjliga lösningen på en ofta långvarig och djupgående konflikt. Den utlösande faktorn uppgavs vara bråk med eller förlust/hot om förlust av en betydelsefull person. Det kunde vara föräldrar, en god kamrat eller en flick/pojkvän. Viktiga orsaker till självmordshandlingen handlade om relations- och kommunikationsstörningar. Många upplevde sig ensamma och isolerade och hade få kamratkontakter.

Den genetiska aspekten av suicid har diskuterats en hel del den senaste tiden. En studie av Roy m.fl. (1995) gjord på ett tvillingmaterial kan ge vissa genetiska

belägg. I deras studie ingick 176 monozygota och dizygota² tvillingpar i vilka en eller båda tvillingarna hade begått självmord. Det visade att sju (11,3 procent) bland de 62 monozygota tvillingparen och två (1,8 procent) av de 114 dizygota tvillingparen hade tagit sina liv. Studien gav belägg för att det var större sannolikhet att båda tvillingarna i ett par tog sina liv bland monozygota jämfört med dizygota tvillingpar. För att se om det var ökad risk för den kvarvarande tvillingen att ta sitt liv efter tvillingsyskonets självmord gjordes en uppföljningsstudie. 35 tvillingar vars tvillingsyskon hade tagit sina liv blev uppringda per telefon. Av dessa var 26 monozygota och nio dizygota. De monozygota tvillingarna bestod av 13 män och 13 kvinnor, och de dizygota bestod av en man och åtta kvinnor. Fyra av kvinnorna kom från olikkönade par, d.v.s. deras bröder hade tidigare tagit sina liv. Åldern var mellan 22 och 58 år. Genomsnittligt hade självmordet skett nästan åtta år tidigare för hela gruppen, d.v.s. för såväl de monozygota som de dizygota tvillingarna. Tio av de 26 intervjuade monozygota tvillingarna hade själva försökt ta sina liv. Av dessa var åtta kvinnor. Ingen bland de dizygota tvillingarna hade gjort ett självmordsförsök. Studien visade att den överlevande monozygota tvillingen hade en signifikant ökad risk att ta sitt liv jämfört med den överlevande dizygota tvillingen. Genom att monozygota tvillingar vanligtvis har en närmare social och känslomässig relation med varandra än de dizygota, kan dock förklaringen också vara upplevelsen av en större förlust än enbart den genetiska sårbarhetsaspekten.

Studier anknutna till skolelever

Stora skolsvårigheter kan orsakas av många faktorer. Utsatthet inom familjen, sårbarhet inom individen är sådana faktorer som också kan vara grunden till mobbning i skolan. Många, såväl barn som ungdom, upplever att de blir mobbade i skolan. Genom skollagen som gäller från den 1 januari 1998 har alla anställda inom skolan skyldighet att upprätta ett handlingsprogram mot mobbning. Mobbning kan vara en stor risk för suicidförsök eller suicid bland den växande ungdomen. Risken för mobbning är en del av skolans verklighet och måste diskuteras jämt. Mobbning är ett fenomen som trots stora förebyggande insatser kan uppstå gång på gång. Det är heller ingenting som är nytt utan har funnits i all tid. Problemen är snarare att så många, trots alla skyldigheter skolan har, får uppleva allvarlig mobbning, våld och utfrysning.

En enkätstudie för att ta reda på psykisk hälsa bland tolvåringar i sydvästra sjukvårdsområdet i Stockholms län har gjorts av Lindberg m.fl. (1998). Deras resultat visar att olika former av psykisk ohälsa finns hos 0,2 till 8 procent av barnen. Flickor har mer inåtvända problem jämfört med pojkar. Förekomst av måttlig och svår depression var i studien 2,4 procent för pojkar och 5,4 procent för flickor. Siffran är lägre än den som redovisats av en studie av Gunilla Olsson i Uppsala (1998) som fann att betydligt fler ungdomar visade depressionstecken. I hennes studie ingick 16-17-åringar som gick i årskurs 1 i gymnasiet. Detta visar att depressioner är vanligare i senare tonåren än i 12-13-årsåldern. Existentiella frågor och frågor kring den egna livssituationen får en annan dimension i senare tonåren. Puberteten är en period då ungdomen utsätts för stora förändringar i kropp och psyke. För många startar denna förändring runt 13-14 år såväl fysiskt som psykologiskt och fortsätter under tonåren i olika utsträckning. Det är en process som kan vara påfrestande. Under dessa år skall ungdomarna skapa sig en egen

² Monozygot innebär enäggiga tvillingar, dizygot innebär tvåäggiga tvillingar.

identitet, d.v.s. en fördjupad känsla av vilka de är som individer, vilka värderingar, attityder och mål de har som människor. Fysiskt kan tonåringen vara mogen redan i 14-årsåldern, men det kan dröja många år innan den sociala mognaden inträffar. En del tonåringar (särskilt pojkar) mognar även fysiskt mycket senare. Om tonåringen också känner sig i otakt med sina jämnåriga genom att vara för tidigt eller för sent utvecklad kan han/hon upplevas som udda, kanske bli retad och därigenom genomgå svåra personliga kriser. Kamrater spelar en allt större roll, att vara accepterad i gänget och att vara populär betyder mer än någonting annat. Svårigheter i frigörelsen från föräldrar kan påverka sinnesstämningen och i sin tur möjligheten att skaffa goda och stabila kamratrelationer. Upplevelsen av att inte duga, att inte vara bra, kan lätt resultera i självmordstankar. Många familjekonflikter uppstår på grund av föräldrars svårigheter att se ungdomarnas behov av att vara privata och utveckla oberoende, vilket kan resultera i att en tidigare öppenhet mot föräldrarna vänds till tystnad och nedstämdhet. Om föräldrarna inte ser eller förstår att detta kan vara en del i pubertetsutvecklingen, känner sig den unge övergiven av föräldrarna och tystnaden och nedstämdheten kan övergå i depression (Wasserman, 2000).

Flickor har ofta fler problem än pojkar. De är generellt mer beroende av sitt utseende och sin könsroll. De skall lära känna en ny roll som sexualobjekt som kan vara svårt att acceptera och leva med, framför allt om de önskar bli bekräftade inom andra områden. Å andra sidan kan utseendet och rollen som sexualobjekt ge flickan nya och kanske spännande möjligheter. Från att ha upplevt sig som ganska anonym kan hon utvecklas till att bli beundrad, inte bara av de jämnåriga pojkarna utan också av de äldre. Många flickor måste dock kämpa för denna beundran och blir alltmer fixerade vid sitt utseende och ofta vid sin vikt. Ungdomarna har ett markant intresse av sig själva – en förälskelse i sig själv uppstår som en effekt av beundran från andra. Blir de inte bekräftade på andra områden utan endast på grund av sitt utseende, kan det uppstå problem. Känslan av en inre tomhet är inte ovanlig och kan vara grunden till depressiv utveckling som kan ge upphov till olika självmordshandlingar.

Under puberteten närmar sig också den framtida verkligheten med tankar kring yrkesutbildning, arbetsmöjligheter och familjebildning. Vetskapen om att marknaden idag inte erbjuder alla lika möjligheter gör att rädslan för hur framtiden kan komma att gestalta sig ökar.

Lindberg m.fl. (1998) redovisar även en lärarskattning av elevernas psykiska ohälsa, vilken har jämförts med elevernas egna bedömningar. Generellt skattade lärarna lägre förekomst av problem hos eleverna jämfört med elevernas egna upplevelser. Endast uppmärksamhetsproblem skattades högre av lärarna än av eleverna. Kanske lärare misstolkar en alltmer ökad förmåga att argumentera, som elever lär sig mycket tidigt, som ett uttryck för uppmärksamhetsstörning. Lärarna bemöter då eleven som någon med ett problem istället för att utröna om det rör sig om elever med goda resurser.

En senare studie av 12-åringars liv och hälsa har presenterats av Enge Swartz och Swanberg (2000). En enkät har konstruerats för att ta reda på hur barn i tolvårsåldern reflekterar över sina liv och vad vuxenheten kommer att ställa för krav på dem. Studien har genomförts i nordvästra sjukvårdsområdet i Stockholm och har omfattat 919 sjätteklassare i ett slumpmässigt urval av kommunernas skolor.

Enkäten sändes ut till 1175 familjer där föräldrarna skulle ange om deras barn fick ingå i studien. 477 flickor och 442 pojkar svarade på enkäten. Arbetet har utgått från barnkonventionens artikel 12, som deklarerar att barn som är i stånd att bilda egna åsikter har rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör dem. Man valde tolvåringar som undersökningsgrupp för att dessa elever är i en känslig ålder. Vad som händer under dessa år har stor betydelse för deras framtida hälsoutveckling. Resultaten visade bl.a. att 11 procent av barnen visade tecken på psykisk ohälsa i form av skolsvårigheter, svårigheter i relationer och brist på fritidssysselsättningar (13 procent av flickorna och 9 procent av pojkarna). "Psykisk ohälsa förekom i högre grad hos barn som bor med sin pappa eller mamma och dess nya partner samt hos barn vars föräldrar var arbetslösa, långvarigt sjuka eller förtidspensionerade" (Se sidan 10 i Enge Swartz och Swanberg).

Nisser (1999) har gjort en studie i syfte att pröva ett förändrat arbetssätt, där elever med stora skolsvårigheter hade möjligheter att själva formulera sina problem och även komma med förslag på lösningar. Genom att lägga över en del av ansvaret på eleverna själva och därmed ge dem kontroll över sin inläringssituation, har eleverna fått en stark känsla av att bli tagna på allvar. Detta har i sin tur stärkt deras självkänsla. Nissers förslag till att förbättra skolsituationen hos svaga elever är att byta ut en del av undervisningstiden till samtalstid.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syfte

Det övergripande syftet med den aktuella studien har varit att utvärdera videofilmen "Kärleken är den bästa kicken" genom att studera hur den kan påverka ungdomars självkännet, identitet, relationer till och kommunikation med kamrater, föräldrar och andra vuxna.

Frågeställningar

Följande frågeställningar har belysts:

- * Kan vi med hjälp av denna film på ett bättre sätt komma i kontakt med de intervjuade ungdomarnas upplevelser av sin livssituation, deras psykiska ohälsa och suicidalitet?
- * Kan bearbetningen av den egna livssituationen som en följd av filmvisning förändra och utveckla dessa ungdomars jagstyrka och identitet och därmed stärka deras psykiska hälsa och motverka suicidaliteten?
- * Kan filmen ge ökade möjligheter att utveckla lärarstöd, kamratstöd eller annan hjälp från utomstående personer/organisationer för att arbeta suicidpreventivt?
- * Kan filmen ge ökade kommunikationsmöjligheter mellan ungdomarna och föräldrarna beträffande psykisk ohälsa och suicidala handlingar?

DESIGN

Följande plan beskriver hur data har samlats in och organiserats:

Två grupper har valts ut att få se videofilmen (interventionsgrupp):

- a) Elever i gymnasieskolans årskurser som har gjort självmordsförsök.
- b) Elever i gymnasieskolans årskurser som inte har gjort självmordsförsök eller har haft påtagliga självmordstankar.

Två grupper har valts ut att inte få se videofilmen (kontrollgrupp):

- a) Elever i gymnasieskolans årskurser som har gjort självmordsförsök.
- b) Elever i gymnasieskolans årskurser som inte har gjort självmordsförsök eller haft påtagliga självmordstankar.

UPPLÄGGNING

Efter första datainsamlingen

Interventionsgrupp

- a) med tidigare självmordsförsök
- b) utan tidigare självmordsförsök

Filmvisning, intervju,
psykologiska mätinstrument

Kontrollgrupp

- a) med tidigare självmordsförsök
 - b) utan tidigare självmordsförsök
- endast intervju och psyko-
logiska mätinstrument.

Efter ca 1 år

Interventionsgrupp

- a) med tidigare självmordsförsök
- b) utan tidigare självmordsförsök

Filmvisning, intervju,
psykologiska mätinstrument

Kontrollgrupp

- a) med tidigare självmordsförsök
 - b) utan tidigare självmordsförsök
- endast intervju och psyko-
logiska mätinstrument.
-

Skillnaden mellan interventions- och kontrollgruppen är att eleverna i kontrollgruppen inte vid något tillfälle har sett videofilmen.

Den ovan beskrivna undersökningsplanen har sina begränsningar och brister eftersom den inte ger någon information om de utvalda elevernas olika förutsättningar och tidigare erfarenheter. Målet är emellertid inte att primärt beskriva de enskilda eleverna, även om elevbeskrivningarna kommer att vara grunden för att göra en processbeskrivning. Målet är istället att jämföra grupper, där urvalet baseras på elever med eller utan tidigare självmordsförsök eller självmordshandlingar i såväl interventions- som kontrollgruppen.

Utgångspunkten är det första mötet där samtliga elever har bedömts i intervjuer och psykologiska test. Det har varit viktigt att det i båda grupperna skulle ingå elever med och utan suicidala handlingar bakom sig. Analysen fokuseras sedan på eventuella förändringar i de båda grupperna som kan ses vid andra mättillfället jämfört med det första.

Från början var det tänkt att ovanstående grupper skulle vara lika stora; d.v.s. lika många elever med självmordsförsök som utan självmordsförsök skulle ingå i de

två grupperna. Tanken var också att lika stor andel pojkar som flickor skulle ingå i utvärderingen. I den första planerade modellen ingick också två uppföljnings-tillfällen efter den första kontakten med intervju och för interventionsgruppen även filmvisning. Med tanke på hur urvalsförfarandet sedan genomfördes kunde denna modell inte användas (se sidan 35).

Möte med ungdomarna en tredje gång bedömdes ej kunna bidra till utvärdering av eventuell påverkan av filmen, vilket från början var bestämt. Istället bedömdes utvärderingsmöte med ett års intervall vara den tidsrymd att kunna hålla mognadsprocesser och andra faktorer under någorlunda kontroll.

METOD

Syftet med studien är att bättre kunna förstå vad som ligger bakom självmords-tankar och suicidala handlingar bland ungdomar. Frågor med manifest innehåll, som exempelvis flervalfrågor, bedömdes inte att kunna ge svar på ungdomars upplevelser av lidande, identitet eller bristande självkänsla. Istället har ett kvalitativt angreppssätt använts (Ely m. fl. 1993). Analysen har skett i form av fallstudier på gruppnivå med beskrivning av elevers erfarenheter och upplevelser. Fallstudien som metod är inget nytt, men det finns en viss oenighet om dess innebörd. Vanligtvis har definitionen av fallstudie blivit en samlingsterm för undersökningar som inte är experimentella eller historiska till sin karaktär. Den kvalitativa fallstudien innebär att forskaren skaffar sig djupgående insikter om en viss situation och hur de inblandade personerna tolkar denna. Fokus ligger på process snarare än på resultat och på att beskriva snarare än att bevisa. Existentiella dimensioner som lidande, ångest, otillräcklighet, dålig självkänsla som exempel på svag jagstyrka, brister i jagstrukturen och driftsutvecklingen är svåråtkämpliga. Men för att få veta mer om dessa dimensioner fordras ett vetenskapligt förhållningssätt, som syftar till förståelse och som arbetar med tolkning som främsta kunskapsform. Detta innebär att det är redogörelsen av upplevelserna hos de undersökta eleverna som är den viktigaste informationen. Genom ett sådant förfaringssätt ges kunskap om människors sätt att vara med och mot varandra, om lärares sätt att förhålla sig till elever, och elevernas sätt att interagera med läraren.

Som delmetod har i denna utvärdering använts en beskrivande eller strukturell metod, benämnd fenomenologisk ansats. Syftet är att beskriva kärnan i ett fenomen, nämligen processen i utvecklingen av individers jagstyrka och driftsutveckling över tid. Skiljer sig kärnan i denna process för gruppen med och utan självmordsförsök som får se filmen jämfört med en grupp som inte får ta del av filmen? De två projektiva metoderna, som har använts i studien, avser att svara på frågan om filmen påverkar ungdomars utveckling sett ur ett tidsperspektiv. Det innebär att det är de utvalda elevernas upplevelser och utveckling som skall ge information om hur filmen kan ha påverkat dem i någon riktning. En utvärderingsmodell är den s.k. transaktionsmodellen där fokus på utvärderingen just ligger på upplevelser och effekter av en viss påverkan eller visst program (Ely m.fl. 1993). Syftet med denna modell är att följa processen vilket innebär att studera hur/om upplevelserna av filmen kan ha inflytande på hur man ser på sin egen livssituation och relation till andra. I detta ligger tanken att så snart en elev börjar att reflektera över sin egen situation och sina egna upplevelser sker en förändring. Det innebär att så snart en elev hör sina egna ord kan han börja reflektera över sin situation på ett helt annat sätt än tidigare.

Trots att ett vetenskapligt kontrollerat förfaringssätt använts, är naturligtvis tolkningen av materialet subjektiv. Denna subjektivitet finns redan i själva tolkningsbegreppet; det bygger implicit på att det kan finnas alternativa sätt för forskaren att uppfatta försökspersonernas verklighet. Med begreppet "förståelse" förhåller det sig annorlunda; att forskaren ytterst strävar efter förståelse är idag vedertaget, samtidigt som förståelseförmågan är bunden till forskarens bakgrund och referensram. Det innebär att forskarens egen inte bara utbildning och referensram utan också egen grundattityd och förförståelse präglar möjligheterna att få fram dels intervju material samt hur materialet tolkas.

Stor vikt har lagts vid konstruktion av en semistrukturerad intervju, som på ett djupare plan kan ge information om existentiella frågor kring liv och död. Intervjun har också fokuserats på känslor av nedstämdhet, hopplöshet, allmän utslagning, mobbning, kamratrelationer och svårigheter i skolan utifrån många olika perspektiv.

I fallstudien ingår två projektiva metoder som mäter ovan beskrivna problemområden, och som uttrycks inte bara i det manifesta utan också i det latent innehåll. Det är detta totala resultat, som är en kombination av tolkning och två projektiva instrument som belyses i utvärderingen för att därigenom få fram eventuella skillnader mellan olika ungdomars utveckling i tid. Avsikten med de projektiva instrumenten, som har använts, är att studera ungdomars utveckling vad gäller jagstruktur, jagstyrka, relationer, psykologiska försvar och ångest. Valet av dessa metoder har motiverats av att genom att göra analys utifrån elevernas individuella förutsättningar få en bild av om upplevelserna av filmen uttrycks på olika sätt bland dessa elever.

Det har med andra ord varit viktigt att närma sig ungdomarna så förutsättningslöst som möjligt men ändå genom både intervjuer och projektiva instrument försöka sträva efter att få fram inte enbart manifesta utan även latent budskap.

En psykodiagnostisk profil för ungdomar med hjälp av djupintervjuer

Intervjun i denna studie har utgått från en psykodiagnostisk profil för ungdomar som är konstruerad av tre psykologer (Berg, Bergman & Dahl Geijer, 1997). Den psykodiagnostiska profilen har utvecklats för att spegla senare års teoribildning men också på grund av uttalat behov att få ett schema som utarbetats speciellt med tanke på adolescensutvecklingen. Profilen är avsedd att användas vid psykologutredningar och bedömningar av ungdomar som söker hjälp inom barn- och ungdomspsykiatri. Denna tonårsprofil består av ett urval personlighetsaspekter för att bedöma personlighetsutvecklingen, dess brister och resurser hos tonåringar. Som grund för att göra en beskrivning av dessa personlighetsaspekter används djupintervjuer. Ett viktigt användningsområde är också att följa och utvärdera en terapiprocess, vilket kan jämföras med denna uppföljningsstudie där eventuella förändringar i tid skall mätas. Utvecklingsprofilen bedömer bl.a. driftsutvecklingen (libido och aggression), jag- och överjagsutvecklingen, bedömningar av konflikter och bedömning av frustrationstolerans, attityd till ångest och utvecklingskrafter kontra regressiva tendenser. En av de viktigaste skillnaderna mellan denna profil och andra är att den inte primärt skall ge någon sammanfattande diagnos eller beskrivning av karaktärsutvecklingen. Avsikten är istället att beskriva ungdomars tillgångar och brister, som är av stor vikt eftersom ungdomar står mitt uppe i en dynamisk utvecklingsperiod. Den reviderade formen framgår av bilaga 2.

Warteggs teckningstest – WZT (Wartegg Zeichen Test)

Warteggtestet, som är ett projektivt teckningstest, är utarbetat av psykologen Ehrig Wartegg i Tyskland och presenterades i hans doktorsavhandling 1937. Han betonade olika personlighetsvariabler hos både barn och vuxna som exempelvis vitalitet, kreativitet, ambition, noggrannhet, viljestyrka och realitetsanpassning. Testet används numera i stora delar av Europa, Kanada och Sydamerika. Testet har använts praktiskt under många år, framför allt inom arbetspsykologiska tillämpningar när testningar av personer behöver göras. Forskning om WZT har inte

bedrivits i någon större omfattning i Sverige och antalet publicerade artiklar är få. I Finland finns ett flertal studier kring testet men endast ett fåtal har publicerats internationellt (Wass & Mattlar, 2000). Det är främst två grupper finländska psykologer, i första hand inom yrkesvägledningsverksamhet och i andra hand i arbete som konsulter inom personaladministration och urval, som har prövat instrumentet. I Finland finns dessutom en mycket framstående Warteggforskare som samtidigt har utarbetat testet för kliniskt bruk och har utgivit en handledning (Gardziella, 1985). Även i Spanien, Frankrike och Italien finns nationella publikationer kring Wartegg. 1998 gav Alessandra Crisic ut en testmanual i Italien.

Det finns en studie i Sverige där ett av syftena var att pröva instrumentets validitet och tillförlitlighet. En interbedömarprövning visade en överensstämmelse vid 77,5 procent av skattningarna, vilket får anses vara tillfredsställande. Undersökningsgrupperna bestod av tre grupper: en grupp med före detta missbrukare eller personer med psykiatrisk problematik, en grupp som av olika orsaker inte hade kunnat anställas på den öppna marknaden och slutligen en grupp friska förvärvsarbetande. Författarna anser att resultaten vad gäller differenser i gruppmedelvärden ger ett visst stöd för testets validitet (Wass & Mattlar, 2000). Genomgående i all forskning som använt sig av metoden är att interbedömarreliabiliteten ligger mycket högt likväl som validiteten. Materialet har även visat ett gott kliniskt värde för att upptäcka djupa depressioner för att därefter kunna sätta in behandling.

Testet kan med fördel upprepas för att se om utveckling har skett i något avseende och är därmed lämpligt i forskningssammanhang. Testet kan bjudas såväl individuellt som i grupp. Det finns idag en nyutkommen manual på svenska (Wass & Mattlar, 2000). Testet består av ett blad med åtta kvadrater om fyra centimeter i kant i vilka finns punkter och streck. Individuen får i uppgift att med blyertspenna fullborda dessa så att slutresultatet blir egna föreställande bilder och betraktas som individens upplevelse eller en projektion av vad som intresserar och driver individens. Individuen får välja själv i vilken ordning han/hon vill fylla i dessa teckningar. Valet av stimuli i de olika kvadraterna grundades på antagandet om att ju mindre komplext ett stimuli är desto större variationsmöjligheter finns det i lösningarna.

Varje teckning skall, efter att eleven har ritat den, skriftligt beskrivas av denne i den ordning teckningarna har utförts. Utifrån teckningarna, de skriftliga beskrivningarna och den ordning som teckningarna fullbordades tolkas därefter självkänslan och självuppfattning, socialt relaterande, relationer till föräldrar, ambitioner, kraft och energitillgång, ångest, driftsaspekter, konflikthantering, intressen, försvarsstrategier och libido i förhållande till aggressivitet. Man ser också på variabler som noggrannhet, uthållighet, kreativitet och impulsivitet. Man ser på i vad mån lösningen är adekvat med hänsyn till stimulusbilderna, vilket ger en bild av individens orientering i verkligheten. Variationer i utförande av ett och samma motiv är centralt vid tolkningen. Storlek, penntryck, skuggningar, bildens placering i rutan/eller utanför, lösningarnas ordningsföljd kan ibland vara viktigare än motiven och dess innebörd (Wass & Mattlar, 2000). Bildens symbolik är mycket viktig genom att i tolkningen iaktta om bilden föreställer oorganiskt eller organiskt liv. Sättet att rita ett och samma föremål kan variera påtagligt. Ett ritat ansikte kan visas på olika sätt och kan därför bedömas mycket olika som t.ex. om ansiktet liknar en mask mer än ett ansikte eller om det saknar konturer. Man ser också på om ansiktet ritats i profil och i sådana fall åt vilket håll som blicken

vänds. Dessutom undersöks om ansiktet har speciella kännemärken som t.ex. avsaknad av ögon, pupiller, öron och om någon form av känsla framgår av ritningen som t.ex. skräck, ledsnad, ilska eller hopp. Förutom studiet av själva bilderna undersöks den skrivna texten till varje bild. Här analyseras hur det är skrivet, textning, mogen handstil, infantil skrift, felaktigheter i stavning, spändhet, krampaktighet, darrighet, vaghet etc samt även textens överensstämmelse med den omskrivna bilden. Viktiga variabler förutom detta att ta hänsyn till är den tid som testningen har tagit.

Percept-genetic Object-Relation Test (PORT)

PORT-metoden bygger på att undersöka dolda mikroprocesser som bygger upp personens perceptuella värld (Nilsson & Svensson, 1999). Tre olika bilder visas vid upprepade exponeringar, först på nivåer under tröskeln för upptäckt, därefter på successivt ökande tider. Bilderna som visas i takistoskop representerar objektrelationer på olika utvecklingsstadier. Exponeringstiderna varierar från 10 msek till 2000 msek och omfattar 20 steg för varje bild. Individen ombeds att rapportera allt han/hon sett under en exponering och samtidigt rita en teckning av det i en färdigtryckt ruta. Den muntliga beskrivningen antecknas av försöksledaren. Den första bilden visar ett tidigt "attachment-tema", den andra bilden ett "separation-tema" och den tredje "oidipalsituationen". De tre bilderna med samtliga exponeringar ges i följd utan att övergången från en bild till nästa nämns. En parallellversion har konstruerats med syfte att användas i bl.a. behandlingsstudier med före-, efter- och eventuellt uppföljningsarrangemang. Huvudprinciperna för denna version är att personerna på bilderna har omkastade positioner i rummet i förhållande till vad som gäller för originalversionens bilder. När individen har beskrivit bilden helt korrekt bedöms detta som "C-fas."

PORT- bilderna har använts i ett antal kliniska studier av patienter med olika problem bl.a. missbrukspatienter, ungdomar intagna på ungdomshem, män dömda till slutet psykiatrisk vård för våld och övergrepp med respektive utan sexuella inslag i övergreppen.

Det finns problem med omtestning med denna metod eftersom antagandet bygger på ett utvecklingsförlopp, som avspeglar drag av individens allmänna utveckling och anpassning (Nilsson & Svensson, 1999). Detta förutsätter att materialet har ett visst nyhetsvärde för individen. Omtestning av liknande material har visat att individen tidigare när korrekt uppfattning eller till och med känner igen bilderna från den tidigare visningen. Interbedömarreabiliteten har dock varit mycket hög. Medelvärde för totala antalet gemensamma PORT-kodningar är 98,2 procent. Det krävs dock en god erfarenhet av att koda för att kunna göra det på ett tillförlitligt sätt.

"Attachment"-bilden kan beskrivas i 16 separata kategorier, nämligen sensitivitet, ångest, depression, devaluering (nedvärdering) osäker identitet, gränslöshet, motorisk aktivitet, brist på nära relationer, infantil regression, regressiv fragmentering, helgestalt som försvar, helgestalt kombinerad med upplösningsångest, sexualisering som försvar, idealisering, brist på eller sen strukturering, utan "C-fas".

Exempel på sensitivitet är när individen redan inom de tre första exponeringarna uppfattar en riktig bild. När individen i en exponering, efter att ha rapporterat

innehåll i tidigare exponeringar, inte ser något alls i bilden är det tecken på ångest. Depression tolkas om individen ser en död person på bilden, någon som håller på att drunkna eller ser ett skelett. Depression kan även ligga bakom om barnet eller kvinnan på bilden beskrivs som ledsen eller hjälplös. Devaluering (nedvärdering) tolkas när kvinnan eller barnet på bilden har någon kroppsdefekt som t.ex. avsaknad av huvud eller ben. Identitetsosäkerhet kodas om individen ser fler personer på bilden än vad som finns. Om personer ser träd och buskar, vattenfall eller liknande utanför bilden är det tecken på gränslöshet. Brist på nära relationer (attachment) ses t.ex. om det är ett mellanrum mellan modern och barnet på bilden.

Separationsbilden har kodningskategorier som delvis överlappar "attachment"-bildens med följande 16 tolkningsmöjligheter: sensitivitet, ångest, depression, devaluering, identitetsosäkerhet, gränslöshet, utsöndring, primärberoende som försvar, sekundärberoende som försvar, klyvning, övergångsfenomen, motorisk aktivitet, "ambitendens, utan eller sen strukturering" samt utan "C-fas". De flesta av dessa kategorier tolkas på samma sätt som attachmentbilden. Utsöndring kan noteras om individen beskriver att i bilden finns en blodpöl, urinpöl eller liknande som oftast finns i närheten av barnet. Klyvning tolkas när individen ser en barriär mellan kvinnan och barnet.

Oidipaltemat innehåller 18 kategorier och förutom de som redan beskrivits för separationsbilden ingår även falliska³ problem, aggressiv attack, homosexuellt undvikande, hysteriska tendenser. I de kategorier som finns med för de två tidigare beskrivna bilderna tolkas avvikelser på samma sätt. Falliska problem kan visa sig i att mannen på bilden håller något i handen, t.ex. plog, räfsa, käpp etc. Aggressiv attack innebär att mannen tolkas som arg, hotande eller är på väg att slå barnet. Undvikande av homosexuella relationer kan ses om individen till en början korrekt beskriver att det är en man på bilden men senare ändrar till att beskriva det som en kvinna.

Detta är endast en kortfattat beskrivning av angivna kategorier. En mer utförlig beskrivning finns i manualen av Nilsson och Svensson (1999).

Avsikten med alla tre beskrivna instrumenten (sidorna 23-25) har varit att använda dessa vid båda undersökningstillfällena och analysera eventuella förändringar i svarsstrukturen och kommunikationen mellan elever och föräldrar för att göra jämförelser mellan de två undersökta elevgrupperna. När det gäller PORT har vid andra test tillfället parallellversionen använts.

³ Det falliska stadiet är en psykoanalytisk term för det stadium i barnets utveckling som följer efter det orala och anala och föregår latensperioden. Problem innebär störningar i den psykosociala utvecklingen.

URVAL

Bakgrunden till skolorvalet

Urvalet av gymnasieskolor har skett så att de skulle representera olika områden inom Storstockholm med avseende på mer omgivande stadsbebyggelse och förortsbebyggelse. Hänsyn har också tagits till skolornas olika programutbud, storlek, socialt utsatta och invandrartäta områden och skolor med mindre elevvariation, belägna i socialt väletablerade områden.

Urval av interventions- och kontrollgrupperna

Genom den tidigare gjorda förundersökningen (Alin Åkerman, 2000) har kontakter skapats med olika gymnasieskolor inom Storstockholm. Fem olika elevvårdsteam i olika gymnasieskolor har därefter kontaktats med en förfrågan om de har intresse av att låta eleverna från årskurs 1-3 vid skolorna medverka i utvärderingen. Personalen vid dessa skolor har funnit det angeläget att fortsätta de påbörjade kontakterna för att få en fördjupad insikt i hur det fortlöpande arbetet inom ramen för skolans verksamhet skall kunna bedrivas. Skolorna representerar olika gymnasieskolors program och årskurser. I samtliga fem gymnasieskolor ingår elever som utvalts till interventionsgruppen. Sammanlagt har 57 elever sett videofilmen av vilka en mindre grupp har utvalts att ingå i interventionsgruppen. I några av skolorna har elever valts ut till kontrollgruppen. 36 elever har blivit tillfrågade. Närmare beskrivning av hur detta urval har gjorts kommer under rubrikerna interventionsgruppen och kontrollgruppen.

Genomförande

Interventionsgruppen

Ett första möte bestämdes då elevvårdspersonal och intresserade gymnasielärare fick ta del av videofilmen "Kärleken är den bästa kicken". Efter visningen diskuterades deras upplevelser av videon samt hur den lämpligen kunde visas för olika elevgrupper. Elevvårdspersonal tillsammans med lärare avgjorde vilken elevgrupp och vid vilken tidpunkt en visning skulle kunna ske. Läraren förberedde därefter elevgruppen om att en extra lektion skulle sättas in som handlade om psykisk ohälsa i gymnasieskolan. Före filmvisningen introducerades filmen och målsättningen med studien. Efter filmvisningen fick hela klassen god tid för reflektioner och diskussion kring sina upplevelser. Vid denna uppföljning fanns vanligtvis såväl lärare som elevvårdspersonal med.

Det som avgjort om eleverna i de olika klasserna har fått se filmen har berott på hur lång tid som har funnits till förfogande i lektionstid. Eftersom filmen tar 46 minuter, och det är nödvändigt med ett uppföljande samtal med ordentligt tilltagen tid i hela den grupp som sett filmen, har den bara kunnat visas när minst två lektionspass har kunnat avsättas. Efter filmvisning fick eleverna fylla i en enkät (bilaga 3). De som var intresserade av att vara med på ett uppföljande samtal ombads att skriva ned namn, adress och telefonnummer och vid vilken tidpunkt de helst ville bli kontaktade. Ingen elev behövde därför visa för sina kamrater om de angett att de ville delta i studien. De fick också, i samband med att de fyllde i enkäterna, löfte om att ingen lärare skulle informeras om deras deltagande om de inte själva uttryckligen bad om det. Femtiosju elever fick se videofilmen. Av dessa önskade sexton elever, varav tre pojkar, delta i studien. Det fanns tydliga önskemål hos dem att få delge sina tankar och funderingar, varför något urval från

dessa självanmälningar inte bedömdes etiskt lämpligt. Samtliga har därför efter en tid upprings och tid för intervju har bestämts. Två av flickorna flyttade emellertid strax efter visningen och avståndet till deras nya bostäder var för långt för att de skulle kunna delta i intervjuerna. Det innebar att fjorton elever som sett videofilmen kom att delta i undersökningen. Av dessa har tio uttagits till ytterligare en intervju ca ett år senare, varav en är pojke. De som uttagits till ytterligare ett testtillfälle har varit elever som efter första testtillfället bedömts särskilt sårbara samt elever som hade en verbal förmåga att beskriva sin livssituation. Anledningen till detta förfaringssätt var, att det insamlade materialet (intervjuer och projektiva test) skulle kunna vara tolkningsbara. Elever som hade svårt att uttrycka sig skulle inte på ett tydligt sätt kunna bidra till att besvara de uppställda frågeställningarna. Det har även varit praktiska skäl som bidragit till begränsningen av deltagande vid andra tillfället. Flera av dessa elever hade då börjat i tredje årskurs, och det visade sig vara svårt att hitta lämpliga tillfällen för möte en andra gång. Många ombokningar av tider fick göras och bedömningen var att för att hinna genomföra projektet inom ramen för tidsangivelsen, var det viktigaste att få lämpliga tider för dem som verbalt kunde uttrycka sina tankar, känslor och åsikter.

Kontrollgruppen

På samma sätt har uttagningen av elever som inte har sett videon skett. I dessa två klasser togs upp endast vikten att få kunskap om elevers tankar kring existentiella frågor, utsatthet, mobbning, vantrivsel, skolproblem och självmordstankar. Eleverna informerades att syftet med undersökningen var att ta reda på vad som kan ligga bakom psykisk ohälsa hos elever i gymnasieskolan. De fick därefter på samma sätt som interventionsgruppen fylla i motsvarande enkät, men som anpassats till att filmen inte visades. Trettiosex elever besvarade enkäterna. De tio elever, som önskade delta, togs ut till intervju och projektiva test, varav en pojke. Därefter har sex elever (en pojke) uttagits för ett uppföljande möte ca ett år senare med samma urvalsprinciper som för interventionsgruppen, d.v.s. de elever som på ett klart och tydligt sätt kunde ge uttryck för sina tankar och upplevelser. Även här har praktiska skäl varit avgörande för vilka som skulle delta vid det andra undersökningstillfället. Om samtliga skulle delta hade datainsamlingen dragit ut på tiden så att tiden mellan de två mättillfällena hade varierat alltför mycket för att resultaten från interventions- och kontrollgrupperna skulle kunna bli jämförbara.

Eftersom målet har varit att studera kvaliteter och elevers olika upplevelser av sin livssituation och inte att göra en kvantitativ studie, är det inte nödvändigt att ha lika många elever i de två grupperna. Genom att enbart de elever som enligt enkäten svarat att de ville medverka i studien också uttagits till denna, blev de två grupperna olika stora. Det var också viktigt att de i kontrollgruppen som ingick i den uppföljande studien skulle representera ungefär samma urval som interventionsgruppen i fråga om boendeförhållande, social tillhörighet samt utländsk härkomst.

<i>Interventionsgruppen</i>		
57 elever har sett videon		
Interventionsgruppen	11 flickor	3 pojkar
-"- uppföljning	9 -"-	1 pojke
 <i>Kontrollgruppen</i>		
36 elever utan tidigare videovisning tillfrågades att ingå i studien		
Kontrollgruppen	9 flickor	1 pojke
-"- uppföljning	5 -"-	1 pojke

Förfaringssättet

Klasstorleken i grupperna har varierat mellan 15-30 elever. I genomsnitt enligt tidigare beskrivna förfaringssätt anmälde sig till undersökningen mellan fem till åtta elever i varje klass som var villiga att delta i studien.

Eleverna kontaktades därefter per telefon för den första intervjun. Alla intervjuer genomfördes i Lärarhögskolans lokaler för att eleverna skulle uppleva anonymitet, och att miljön skulle vara så neutral som möjligt. De flesta samtal genomfördes under lördagar eller söndagar. Detta gjordes för att intervjuerna och de projektiva testen skulle kunna genomföras i en avstressad och inte tidspressad miljö.

Djupintervjuerna, utifrån det instrument som har använts, har spelats in på band och därefter skrivits ut ordagrant och analyserats. Intervjuerna har utgått från ett antal breda "frågeområden" med uppföljningsfrågor som har relaterats till det intervjupersonen har berättat (bilaga 2).

Alla svar angivna under PORT-testningen har även bandats och därefter renskrivits i protokollet så att ordalydelsen skulle vara exakt vad eleverna har sagt för att underlätta analysen av bilder och svar. Tiden för genomförandet varierade mellan 25 och 40 minuter.

Eleverna uppmanades att fylla i bilderna i Warteggtestet så spontant som möjligt och samtidigt skriva ned vad de avsåg att bilderna skulle föreställa. Ifyllandet av Warteggtestet tog mellan fem till åtta minuter för varje elev. Varje undersökningstillfälle har i sin helhet tagit ca två - tre timmar.

Analysprocessen

Analysprocessen av intervjuerna

Analysprocessen har pågått parallellt med datainsamlingen genom att intervjuer och bedömningar har gjorts stegvis. Det innebär att analysen av de genomförda intervjuerna påbörjades så snart som de första intervjuerna var utskrivna. Det första steget i analysen, öppen kodning, innebär att intervjuutskriften har lästs stycke för stycke för att därigenom kunna upptäcka nyckelområden. De olika nyckelområden som kunde utkristalliseras har bearbetats och använts i nästa steg i datainsamlingen, d.v.s. under uppföljningsintervjuerna efter ca ett år. Beskrivningen, som utgår från djupintervjuerna, har ställts samman innan kodningarna av Wartegg och PORT erhöles. Anledningen har varit att inte styras av resultaten från de projektiva testen.

Analysprocessen av PORT och Wartegg

När samtliga protokoll i såväl PORT som Wartegg var ifyllda skickades dessa till de oberoende bedömarna (professor Alf Nilsson erhöll PORT - protokollen och psykoanalytikern Eve Suurvee erhöll Warteggprotokollen). Genom att dessa två inte fick någon information om vilka elever som ingick i studien, d.v.s. vilka som ingick i interventionsgruppen respektive kontrollgruppen, och inte heller någon information om intervjuresultaten, kunde deras analys göras utan någon påverkan. Exempel på hur analysen har gjorts finns i metoddelen.

Sammanfattning av analysprocessen

För att få en bild av om eventuell förändring har skett som en effekt av filmen, indelas beskrivningen av materialet i fyra grupper som skall jämföras med varandra. I grupp 1 ingår elever från interventionsgruppen med självmordsförsök eller allvarliga självmordstankar. I grupp 2 ingår elever från interventionsgruppen utan speciella självmordsproblem. I grupp 3 ingår elever från kontrollgruppen med självmordshandlingar eller allvarliga självmordstankar. Slutligen i grupp 4 ingår elever från kontrollgruppen utan självmordsproblem. I de utvalda grupperna, såväl interventions- som kontrollgrupperna, ingår elever födda i Sverige och elever med invandrarbakgrund. I båda grupperna ingår också elever där föräldrarna har jämförbar utbildningsbakgrund. Med tanke på det urval som har gjorts blir grupperna emellertid inte helt jämförbara, eftersom urvalet har baserats på frivilligt deltagande. Det viktigaste är att se om det kan skönjas skillnader vid de två olika mättillfällena. I analysen görs en sammanfattning, där resultaten från alla tre använda metoderna ingår. Detta förfarande har genomförts dels för att se eventuella skillnader mellan de två mättillfällena, dels för att se eventuella likheter i bedömningarna med hjälp av de tre instrumenten. Inga namn används i rapporten.

Etiska aspekter

De ungdomar som frivilligt har velat delta i studien har visat sig mycket angelägna att dela med sig av sina erfarenheter för att därigenom också kunna få stöd och hjälp. Därmed har känslan av upplevelser av obehag eller integritetsintrång bedömts som minimal. Alla deltagare har också givits möjligheter till kontakt efter de olika intervjutillfällena om de har önskat. Intervjuerna har inspelats på band vilket samtliga har accepterat. Det finns ingen anledning att anta att detta har hämmat deras villighet att svara ärligt på frågorna. Samtliga band har raderats efter analys, men delar av utskriften finns tillgängliga i ett anonymt skick vid Centret. Här finns även en sammanfattning av resultatet av varje protokoll. Forskningsetikommittén vid Karolinska Institutet godkände projektet 1998 03 26.

RESULTAT

Redovisningen kommer att göras i form av fallbeskrivningar på gruppnivå på grund av att risken för igenkännande är för stor om varje enskild elevs resultat på PORT och Wartegg beskrivs. Några enskilda intervjuexempel tas med för att exemplifiera ungdomars livssituation. Därefter ges sammanfattningar av påtagliga tendenser i de fyra grupperna.

	Antal tillfrågade	Försökt ta sitt liv	Självmonds-tankar	Utan problem	Totalt antal i studien
Interventionsgruppen	57	5 (9%)	14 (25%)	38	
Ingår i studien		3	2	9	14 (10)
Kontrollgruppen	36	2 (6%)	5 (14%)	29	
Ingår i studien		2	3	5	10 (6)

Av enkäterna framgick att det av 57 elever som fick se filmen var fem elever som svarade att de det senaste året hade försökt att ta sitt liv (9%). Samtliga var flickor. Alla som hade svarat ja på den frågan fyllde också i sina namn för intervju. Det var två av dessa flickor som efter filmvisningen flyttade till annan ort och därför inte ingår i studien. Fjorton elever av de 57 (förutom de fem som hade uppgivit att de försökt att ta sitt liv) angav att de hade haft svåra självmordstankar det senaste året (25%). Av dessa 14 elever ville två delta i studien. Nio elever utan allvarliga självmordstankar ville delta i studien och fyllde också i sina namn. Som framgår av avsnittet kring urval (sidan 35) ingår 14 elever vid första mötet i interventionsgruppen och tio elever vid uppföljningstillfället.

I kontrollgruppen som inte har sett videon, ingick 36 elever varav två flickor uppgav att de försökt ta sitt liv det senaste året (6%). Ytterligare en elev angav att hon varit på väg att kasta sig framför ett tåg vid flera tillfällen men hejdat sig i sista minuten. Den flickan finns i tabellen under självmordstankar. Därutöver hade fem elever haft självmordstankar (14%). Av dessa fem elever angav två sitt intresse för deltagande. Dessutom uppgav ytterligare fem elever utan allvarliga självmordstankar att de ville delta. Tillsammans ingår tio elever i kontrollgruppen och sex vid uppföljningstillfället.

Den följande resultatdelen kommer att med direkt anknytning till frågeställningarna (se sidan 24) ta upp några kännetecknande exempel utifrån de fyra olika grupperna:

- 1 Interventionsgruppen där elever med självmordsförsök ingår
- 2 Interventionsgruppen där elever utan självmordsförsök ingår
- 3 Kontrollgruppen där elever med självmordsförsök ingår
- 4 Kontrollgruppen där elever utan självmordsförsök ingår

Kontakt med ungdomars upplevelser av sin livssituation deras psykiska ohälsa och suicidallitet

Avsnittet inleds med exempel från intervjuerna från var och en av ovanstående grupper för att därefter följas av några sammanfattande exempel på hur de har upplevt filmen med anknytning till den egna livssituationen.

Exempel på en elev i interventionsgruppen med självmordsförsök

Det är en mycket söt och oerhört smal flicka. Hon ger ett tydligt anorektiskt intryck. Hon är välsminkad men har ihåliga ögon. Hennes familj är invandrare och har bott i Sverige i sex år. Hennes pappa är högutbildad politisk flykting som togs till fånga i sitt ursprungsland och satt fängslad ett par år. Sedan rymde han och tog sig via olika länder till Sverige. Här hade han släktingar som hjälpte honom och gjorde det möjligt för honom att ta hit sin hustru och fem barn. Flickan kände sig från början utanför skolkamraterna och upplevde att hon hade helt annorlunda erfarenheter och värderingar än de. Hon kom i kontakt med ungdomar som missbrukade olika droger och lerade sig med dem i hopp om att bli accepterad i det svenska samhället. "Jag förstod inte bättre, jag trodde att det var så man skulle hålla på." Drogmisshandlingen tilltog och även alkoholmissbruk. Under drog- och alkoholpåverkan blev hon mycket våldsam. Hon sparkade och slogs med andra ungdomar. "Jag tyckte att det var tufft att gå runt och slå folk." Hon började skolka från skolan och misslyckades alltmer där. Hennes föräldrar försökte hindra henne att ha kontakt med detta ungdomsgäng, vilket resulterade i att hon blev arg på föräldrarna och började att sparka och slå på dem. Föräldrarna kände sig troligtvis helt maktlösa enligt henne. De hade dessutom svårt att lära sig det svenska språket och träffade därför inga andra svenska föräldrar. Båda är arbetslösa trots tidigare hög utbildning. Flickan rymde hemifrån och hamnade i en annan stad med nya möten med drogmisshandlande ungdomar. Hon sov omväxlande i portuppgångar eller hemma hos någon av de ungdomar hon umgicks med. Utan pengar och med en känsla av total övergivenhet startade anorexi-problematiken. Hon mätte illa bara hon såg mat och blev mer och mer utmärkt. Efter någon månad ringde hon hem till föräldrarna och berättade för dem om sin situation. Pappan kom därefter och hämtade hem henne. Efter detta återkom hon till gymnasiet och förstod att hon måste förändra sitt liv. Hon fick kontakt med en pojke, som hon trodde var en bra pojke. Men det visade sig att han sålde knark och sedan kom hon in i drogmisshandlingen igen. Matproblemen tilltog och livet kändes helt meningslöst. Hon tog för många tabletter flera gånger, tabletter som hon hittade i badrumsskåpet hemma. Detta resulterade bara i kräkningar. Hon blev djupare och djupare deprimerad med alltmer tilltagande ätstörningar. Hon blev misshandlad av en främmande man en kväll och försökte efter det skära sig i armleden men "jag var skiträdd att dö så jag vågade inte skära tillräckligt djupt." Hon har inte berättat för föräldrarna om tabletterna eller att hon skurit sig. Hon har nu fått en mycket god kamrat, som märker när hon mår dåligt. Denna kamrat lämnar henne aldrig ensam vid sådana tillfällen.

Interventionsgruppens elever med självmordsförsök och deras synpunkter på filmen

Samtliga elever i interventionsgruppen med självmordsförsök menar att videofilmerna öppnar många möjligheter att samtala. En elev uttryckte:

"Det är sorgligt att så många ungdomar vill ta sina liv. Därför är det viktigt att visa en sådan film, eftersom det finns så många i varje klass som mår oerhört dåligt. Genom att se filmen kan man se att det går att klara sig fast det är svårt. Trots att

filmen väcker så mycket av egna upplevelser, gör den också att man kan få distans till dessa. Det är bra att få prata om den efteråt. Det är bra att veta att saker kan förändras."

En annan elev gav följande reaktioner:

"Dom som aldrig har tänkt på självmord, dom bryr sig nog inte. Men vi som har haft det svårt kan bli hjälpta av att se den. Den borde visas på högstadiet när de flesta ungdomar börjar att få problem. Det är så viktigt att få prata om sina problem."

En tredje elev uttryckte följande:

"Det är viktigt att visa filmen, för det är viktigt att prata om självmord. Det får inte dröja för länge innan filmen kommer ut i skolan. Jag tyckte att den var bra för mig och det var bra att se den två gånger. Jag tror att filmen har fått mig att förstå att jag inte är ensam om mina tankar. Det finns så många andra som också har det svårt. Men jag tror att filmen skall visas för pojkar och flickor för sig. Vi tänker nog ganska olika. Men jag har förstätt att jag nog behöver mer hjälp med mig själv nu när jag har sett filmen. Jag kände igen tomheten inom mig, tror jag."

En fjärde elev menade:

"Den var så bra, jag kände igen mig i flera av ungdomarna. Den filmen måste visas i skolan så att lärare kan förstå att vi är många som mår dåligt. När jag tittade på filmen tänkte jag samtidigt att det här ju har hänt mig. Dom som aldrig har tänkt på självmord eller varit i liknande situation, dom bryr sig inte. Men har man knarkat eller blivit mobbad eller haft konflikt med sina föräldrar, då förstår man sig själv mycket bättre. Jag kände ju nu att jag inte är ensam om mina upplevelser."

Exempel på en elev i interventionsgruppen utan självmordsförsök

Denna elev är nöjd med skolvalet, eftersom det är ämnen som hon kan och hon inte behöver plugga så mycket till proven. Hon idrottar mycket, spelar volleyboll och är även aerobictränare. Hon bor tillsammans med båda föräldrarna och en äldre bror. Hennes föräldrar har inte gått på Högskola och skulle gärna se att dottern fortsätter på Högskolan efter gymnasiet. De har aldrig pressat henne, menar hon, men hon har pressat sig själv ganska mycket. "Mina föräldrar har varit väldigt bra med mig. Jag har alltid fått göra en massa saker och dom har litat på mig." "Jag har själv aldrig försökt ta självmord men ibland har väl tanken funnits och då har jag funderat kring vad som skulle hända omkring mig." Hon menar att det förekommer mycket mobbning i skolan som lärarna inte riktigt tar tag i. För att förhindra självmordstankar är det viktigt att tala både med den som mobbar och den som blir mobbad, menar hon. Själv blev hon mobbad i låg- och mellanstadiet och vet verkligen hur det känns.

Interventionsgruppens elever utan självmordsförsök och deras synpunkter på filmen

Även i denna grupp var eleverna genomgående mycket positiva till filmen och menade att den säkert skulle kunna hjälpa elever med svåra självmordstankar. En elev uttryckte:

"Vi har väl pratat om liv och död i skolan men aldrig om självmord. Jag kände igen ungdomarnas sätt att reflektera men har aldrig kunnat uttrycka samma känslor själv. Det där med känslor är svårt. Jag tycker att dom var väldigt bra att uttrycka sig i filmen. Det där med andlighet är så viktigt. Filmerna skulle hjälpa för stunden, men det viktigaste är att ha möjlighet att prata med någon som kan förstå ens tankar. Det viktigaste med filmerna är dock att uppleva att man inte är ensam om svåra känslor. Filmerna visar att det finns fler möjligheter att handla när det är svårt."

Jag tycker att filmen skall visas för föräldrar så att dom kan se vad unga tycker och tänker och hur dom ser på sin framtid. Det är viktigt att också visa den för andra ungdomar för om dom inte själva har problem kanske dom lättare kan förstå andra som har problem."

En annan elev uttryckte på följande sätt:

"Alla borde se filmen fast jag vet inte om den skall visas i grupp, för då kanske man är rädd att visa sina känslor. I så fall skall det inte vara stora grupper utan i ett slutet klassrum. Bara det inte blir rörigt utan att alla inser att det är ett viktigt ämne som den belyser."

En tredje elev uttryckte på följande sätt:

"Det är jätteviktigt att en sådan här film visas i skolan. Eftersom jag kände mig lite annorlunda i 8:an, trodde jag att jag var ensam om dom känslorna. Därför är det viktigt att filmen visas på högstadiet. Jag kunde prata med min pappa om min känsla, och han sa att han känt precis likadant, så det var skönt för mig att veta. Man kan säkert inte väcka svåra känslor genom att visa filmen. Den björnen är nog sömngångare, och om den sover kanske problemen kommer senare i livet när man blir vuxen."

Många känslor är gemensamma hos de elever som sett filmen, och en genomgående reaktion är att eleverna har sett bristen på kärleken och gemenskap hos de i filmen medverkande ungdomarna. De menar att det är oerhört viktigt att vara observant på varandra och försöka förstå att andra kan ha stora svårigheter, som de inte alltid visar.

Exempel på en elev ur kontrollgruppen med självmordsförsök

Eleven kommer från ett annat land och adopterades vid fyra månaders ålder. Hon har en äldre bror som också är adopterad, som hon emellertid knappast har någon kontakt med. Hon bor tillsammans med båda föräldrarna. Brodern är äldre och har flyttat hemifrån. Eleven tycker att hon har bra kontakt med föräldrarna men menar att dom är alldeles för överbeskyddande. Särskilt mamman vill alltid veta allt hon gör och kräver att hon skall berätta allt som händer henne. Pappan är lagom intresserad av henne och lyssnar in när hon är beredd att prata med dem. Brodern tycker hon mest är jobbig och att han missköter sitt arbete. Han utnyttjar föräldrarna och dessa låter sig bli utnyttjade och framför allt mamman. Han kommer hem för att få mat och pengar, men han är inte ett dugg intresserad av att hjälpa till hemma. Det finns mycket ilska riktad mot brodern som hon inte riktigt vet hur hon skall hantera. Hon tycker inte att hon har tillräcklig frihet utan att föräldrarna styr allt omkring henne. Hon berättar att hon under hela sin skoltid har blivit mobbad och utfrusen. Hon upplever sig aldrig ha haft stöd av lärarna som tycktes vägra att se att hon var mobbad. Istället blev hon uppmanad av rektor när hon gick i 8:an att byta skola för att på så sätt komma undan problemen. Hon stannade dock kvar i samma skola i 9:an men hade kamratproblem hela tiden. Ensamheten och svårigheter med kamrater har hon alltid känt. Redan på dagis kände hon sig ensam och har inget minne av att ha lekt med någon annan. Det finns mycket rädsla hos henne, rädsla att dö, att utplånas vilket hon upplever kan ske under natten när hon har somnat. Därför har hon ofta svårt att somna eller rädslan hindrar henne från att somna. Hon får alldeles för lite sömn och känner sig oftast mycket trött i skolan under lektionerna. I ett försök att bli accepterad av kompisar tänkte hon eld på några möbler i ett uppehållsrum. Några äldre pojkar tyckte att hon var väldigt tuff, men det gav henne inte några kompisar. Ensamheten blev outhärdlig och vid ett tillfälle hittade hon mammans tabletter i

badrumsskåpet. Föräldrarna upptäckte henne när de kom hem på kvällen och tog henne genast till sjukhus. Hon började att hallucinera och styrdes av fruktansvärda tankar som sa att hon skulle ta sitt liv. Hon tog en överdos igen några månader senare för att hennes inre smärta var så stark. Hon både ville dö och inte dö eftersom rädslan för döden var så stark. Hon har inte kunnat prata med föräldrarna om sina känslor, eftersom deras svar bara blir att "du måste själv göra något åt det, du måste själv skaffa dig kompisar." Hon blir bara mer och mer deprimerad när de uttrycker sig så, eftersom hon inte vet hur hon skall göra för att få kompisar. Vid ett tillfälle blev hon hemlurad av en äldre man som utnyttjade henne dock inte till fullbordat samlag. Hon har inga skamkänslor för det, utan menade att det var skönt för då hade hon i alla fall någon som brydde sig om henne. Några framtidsplaner har hon inte annat än att hon är mycket orolig för framtiden. Vad skall hon kunna göra när hon har så svårt med kompisar? Med stark påverkan från föräldrarna fick hon psykologhjälp under längre tid och kunde därmed få hjälp att reda upp sina svåra problem. Hon fick också möjlighet att byta skola, vilket kändes mycket bra för henne.

Sammanfattning av kontrollgruppens elever med självmordsförsök

Samtliga elever tyckte att det var skönt att få möjlighet att prata med någon som tog deras upplevelser på allvar. Flera menade också att det var svårt att anförtro sig till elevvårdspersonal, eftersom de inte var säkra på om dessa hade tystnadsplikt. De uttryckte tydligt redan från början behovet att få prata.

"Detta är första gången som någon har frågat mig om jag har försökt att ta mitt liv" har varit en ganska vanlig reflektion från dessa elever. En annan elev uttryckte:

"Det här samtalet har varit skönt. Jag skulle aldrig öppna mig för någon människa om jag inte tyckte att det var skönt. Det är inte hälften av mina vänner som vet såna här grejer om mig som jag har pratat om. Men eftersom du är utomstående spelar det ingen roll. Även om jag skulle säga till nån att jag mår dåligt och inte orkar med längre, får man bara till svar att jasså, säger du det."

Exempel på en elev ur kontrollgruppen utan självmordsförsök

Denne pojke bor tillsammans med sina båda föräldrar med vilka han har mycket bra kontakt. Han trivs i skolan men har börjat att jobba på fritiden och det tar mycket på krafterna. Anledningen var att han för något år sedan kände sig fruktansvärt skoltrött och ville göra något annat. Men han har hela tiden fortsatt skolan. Den inriktning han har valt visste han redan i mellanstadiet att han skulle välja. Trots att han ser kritiskt på en del lärare, menar han att ansvaret alltid måste ligga på eleven att försöka lära sig. Han har mycket goda kamratrelationer och även en flickvän med vilken han kan tala om allt. Han har aldrig blivit mobbad. "Det beror nog på att jag alltid har varit stor. Dom kanske inte har vågat sig på mig." Hans föräldrar påverkar honom inte på något sätt: "Dom har inga ambitioner när det gäller mig." Någon oro har han egentligen inte känt mer än när han är osäker i skolan inför något prov. Det är en glad och öppen pojke. Hans framtidsplaner är att läsa medicin.

Sammanfattning av svaren från både interventions- och kontrollgruppernas elever

Oavsett vilken grupp eleverna representerade har svaren visat att de flesta av de tillfrågade ungdomarna som anmälde intresse att delta i studien hade mycket god förmåga att uttrycka sig verbalt och även känslomässigt och att behovet att prata har varit påtagligt.

Elevernas livssituation och utveckling av jagstyrka och identitet

Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för interventionsgruppen med självmordsförsök

Jämförelsen gäller fem elever i interventionsgruppen, d.v.s. de elever som sett videofilmen och som i samband med intervjun har angivit att de har försökt att ta sitt liv eller haft mycket svåra självmordstankar. Tolkningen av Wartegg- och PORT-protokollen har skett utan tillgång till intervjuerna.

Wartegg

Det mest utmärkande för denna grupp elever vid den första testomgången är deras tomhet, torftighet, ödslighet, glädjelöshet och aggressivitet. Dessa brister har påtagligt minskat vid det andra testtillfället hos dessa ungdomar.

Det typiska för självbilden i den här gruppen har varit en känsla av håglöshet, likgiltighet och ett totalt beroende, vilket benämns anaklitiskt⁴ övergivenhet, d.v.s. en känsla av total känslomässig övergivenhet. Istället har ett intellektuellt jag framträtt. "Jag tänker alltså finns jag", vilket i sin tur kan dölja det känslomässiga jagets upplösning eller fragmentering. Självbilden är förändrad hos ungdomarna till det absolut bättre vid andra testtillfället. Hos samtliga utom en finns ett mycket mer sammanhållet jag.

Ingen av dessa ungdomar har givit bra svar i relationsrutan vid första mättillfället. Förändringar har kommit till stånd i samtliga utom hos en elev i både relationsrutan och i det som kallas för mamma- och papparutan eller för vuxna empati- och försvarsrutorna. Två ungdomar har blivit gladare, stabilare och hos en har isoleringen försvunnit.

Faders- och modersrelationerna och därmed de egna psykologiska försvarerna har hos samtliga ungdomar förändrats på ett positivt sätt.

Alla har haft egna ambitioner på något sätt. En har kämpat mycket med att hålla det förflutna undan; en annan har behövt andras uppmaningar; en tredje har velat men inte gjort något speciellt själv; en fjärde har det gått nedför i ambitionsväg. En femte har önskat ta alltför orealistiskt stora kliv. Tre elevers egna ambitioner har tagit ordentlig fart. De har heller inte övergått till att vara varken överambitiösa eller perfektionistiska.

Hos tre av ungdomarna har ångesthanteringen definitivt och väsentligt förbättrats. Den har genomgående varit svag (förmåga att härbärgera egen ångest saknades), men förbättringar har skett hos samtliga utom hos en.

Den egna kraften har hos tre ungdomar helt kantrat. Hos en finns mycket överkörande aggressivitet (kaos och kors) och hos den sista eleven finns en hammare, vilket tolkas som aggressivitet. Avgränsningen för hammarhuvudet saknas (impulshämningar saknas). En flicka tar tag i sin egen kraft. Hos två elever är den egna kraften mycket mindre aggressiv. En flicka meddelar sitt hjälpbehov för att kunna förbättra den egna kraften. Hos en flicka är den egna kraften

⁴ Anaklitisk innebär ett totalt beroende.

fortfarande kantrad. Sammanfattningsvis har det blivit en klar förbättring vid andra testtillfället.

Nusituationen visar genomgående för alla att den känns tom eller instängd. Förändringar har inträtt i positiv riktning i åtminstone tre fall. Samma tendenser kan skönjas i intervjuerna där ungdomarna upplever att livet känns lättare idag än tidigare. De visar mer ambitioner och har en förhållandevis större vilja att blicka framåt.

PORT

PORT-protokollen visar generellt vid första mättillfället mer av ordlös upplösningssångest. Sårbarheten lyser igenom i alla protokollen. Nedvärdering och depressiva inslag ingår i bilden likväl som känslan att sakna hud. Bristande anknytning och stor risk för suicidalitet är utmärkande för alla protokollen. Protokollen vid andra mättillfället visar fortfarande sårbarhet men inte i lika hög grad den nedvärdering av sig själva som framkom i första protokollet.

Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för interventionsgruppen utan självmordsförsök

Wartegg

Eleverna i denna grupp visar ingen gemensam bild i Warteggtesten. Testet på en elev visar att hon känner sig övergiven och deprimerad. Med tomhetskänslan håller hon undan ett kaotiskt inre. Hon isolerar sig och grubblar, och i relationer får hon mycket svårt att sätta ut egna gränser. Det är samtidigt en elev med tillgång till rik fantasi. Tomheten har försvunnit vid andra testtillfället. Den förbättrade krafthanteringen finns dock med i gruppen. Några övriga gemensamma drag har inte kunnat tolkas och inte heller någon påtaglig skillnad mellan de två testtillfällena.

PORT

Det finns inga gemensamma drag i protokollen. En elev har i anknytningsserien inslag av helgestaltförsvar i kombination med ordlös upplösningssångest samt drag av narcissistisk sårbarhet. Denna elev visar sig mindre sårbar vid andra testtillfället, men känslan av utsatthet finns kvar. En annan elev ger också svar som tyder på utsatthet och även dessa tecken finns kvar vid andra testtillfället. Resten av protokollen visar helt normala reaktioner och därmed ingen suicidrisk.

Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för kontrollgruppen med självmordsförsök

I denna grupp som inte har sett videofilmen ingår tre elever, där två har försökt ta sitt liv och den tredje har haft mycket allvarliga självmordstankar.

Wartegg

De fem tidigare beskrivna eleverna i interventionsgruppen med självmordsförsök är mycket mer homogena än eleverna i kontrollgruppen med tidigare självmordsförsök. Det utmärkande för protokollen för dessa tre elever i kontrollgruppen är att inget av förstagångsprotokollen ger det tomma, torftiga eller glädjelösa intrycket som förstagångsprotokollet hos interventionsgruppen med självmordsförsök var befästa med. Förstagångsprotokollen för de tre eleverna är också mycket mer personliga. Däremot verkar det som om två av dessa tre elever ger intryck i den andra testningen att de egentligen inte har någon större lust att ge ordentliga svar på Wartegg, en slags uppgivenhet, slarv eller att de inte anser sig få

ut något för egen del. I det tredje mer ambitiöst besvarade andraprotokollet har ökade depressiva inslag inträtt istället för den mer förnekande ångesten som kännetecknade det första protokollet.

Vad gäller självbilden är tendensen att den är mycket svagare hos en av de tre eleverna, mer sammanhållen hos en och försämrad hos den tredje eleven. Å andra sidan har den personen gett upp alter ego sökandet. I andra omgången kan man märka att två elever bättre kan hantera sin kraft medan en istället för att ha en destruktiv kraft lägger större motkraft mot den egna kraften och intellektualiserar samtidigt.

PORT

Stark ångest, ångslan och rädsla för separation och övergivenhet är genomgående drag i dessa protokoll. Risk för självdestruktiva handlingar är påtagliga. Andra testtillfället visar fortfarande belastade serier och alarmerande suicidala tecken. Någon positiv förändring framkommer inte i protokollen.

Sammanfattning av Wartegg- och PORT-testen för kontrollgruppen utan självmordsförsök

Wartegg

Ingenting speciellt har framkommit av avgörande betydelse för denna grupp. Protokollen är tämligen olika och visar ganska typiska tonåringars teckningar. Några speciella skillnader mellan de två testtillfällena kan heller ej påvisas.

PORT

Inga speciella avvikelser (= "C-fas") finns i någon serie i protokollen och ingen suicidrisk föreligger. Ett par av eleverna visar en viss sårbarhet men hur allvarlig den är, är svårt att uttala sig om. Andra protokollet visar en klar förbättring för dessa elever.

Sammanfattning av resultaten för både interventions- och kontrollgrupperna

Vissa påtagliga skillnaden mellan interventions- och kontrollgruppens elever, framför allt för dem med tidigare självmordshandlingar bakom sig, har kunnat belysas i såväl Wartegg- som PORT-protokollen. Interventionsgruppens förändring visar sig främst i att tomhet, torftighet och glädjelöshet har minskat. Flera har blivit gladare och visar mindre grad av isolering. Ambitionerna har ökat och ångesten har minskat. Suicidrisken är mindre påtaglig vid andra tillfället, vilket inte är lika tydligt för kontrollgruppens elever. Snarare är det så att protokollen för kontrollgruppen vid andra testtillfället fortfarande visar belastade serier och alarmerande suicidala tecken. För elever i såväl interventionsgruppen som kontrollgruppen utan direkta suicidala handlingar har inga speciella förändringar kunnat upptäckas.

Lärostödet, kamratstödet eller annan hjälp från utomstående personer/organisationer

Följande avsnitt beskriver några elevers reflektioner kring hur lärostödet och kamratstödet fungerar idag. Exempel ges från elever i de fyra undersökningsgrupperna där svaren är representativa för dessa grupper. Det finns också exempel på hur de skulle vilja att detta stöd organiseras.

Interventionsgruppen där elever med självmordsförsök ingår

Flera elever menar att det vore oerhört viktigt att ett speciellt ämne tas in i skolan som handlar om självmord och kriser. Man menar att speciellt tjejer tycker om att få prata om sina känslor, och det kanske gäller killar också, fastän de inte uttrycker det. Genom att visa filmen i separata grupper för tjejer och killar kanske det blir lättare för killarna att prata:

"Killar vill visa sig så tuffa. Tjejer kanske också vill vara tuffa inför killar, men killarna är så mycket mer barnsliga, och då blir nog inte diskussionen så bra. Lärarna är också så himla rädda att prata om såna här saker i skolan, Kanske dom skulle bli lite mindre rädda om man använder sig av filmen. Då kanske dom kan förstå hur mycket hjälp man behöver." "Det finns fler i klassen än jag som har funderat på att ta sina liv. För oss är det bra att få se att det går att klara sig och att det kanske finns lösningar, fastän det just nu känns så botten."

Interventionsgruppen där elever utan självmordsförsök ingår

Nästan samtliga i gruppen uttrycker hur lite lärarna bryr sig om hur de mår.

"Kanske det skulle bli lättare för lärare att förstå hur vi har det om dom får se filmen. Det är viktigt att alla tänker på att filmen ju ger en inblick i dessa personers livsöden som ändå är ganska vanliga liv. Den är väldigt bra. Jag tycker att alla föräldrar borde se den. Jag pratar ofta med mamma, men jag vet många som inte gör det. Kanske dom skulle få bättre förståelse för hur det är att vara ung idag."

En annan elev uttryckte på följande sätt:

"Jag tror att jag alltid har funderat på varför olika saker händer. Då brukar jag fråga mig varför det händer just här och nu, men jag kan inte komma fram till så många svar. Då kunde det vara bra att få prata med andra lite mer seriöst om sådana här mer existentiella frågor. Det är så sällan vi har pratat om det på lektioner. I filosofin och psykologin pratade vi väl om människan, men det är ju ingenting som kommer upp i matten och engelskan. Men man borde prata mycket mer. Det är viktigt att låta ungdomar själva tänka kreativt och inte bara koncentrera sig på att det är viktigt att plugga och vara omtyckt av kompisar. Det är bättre att fundera mer på vad man själv kan göra för sin egen situation. Jag tycker att det är sådana saker som man lätt kan börja att fundera över efter att ha sett den här filmen."

Kontrollgruppen där elever med självmordsförsök ingår

En elev upplever att hon stundtals mår mycket dåligt och inte vill visa hur dåligt hon mår för att omgivningen inte skall tycka synd om henne. Hon har försökt att prata med en lärare ...

"men när man försöker med det.. jag fick respons från en, men det är svårt att få det vidare. Det blir så omständligt. Det blir så jobbigt. Oftast ... när jag är i skolan ... det känns inte som om det skulle göra någon nytta. Jag vet att dom i skolan har pratat om att jag mår dåligt, men jag vill inte att alla mina lärare ska veta såna saker. Jag känner mig pressad fast jag vet att jag borde klara kraven, och då måste nånting vara fel, eftersom jag inte klarar det. Jag vill heller inte ringa nån kompis när jag mår dåligt utan är alltid ensam. Det gör liksom ont i bröstet, det känns så trångt. Jag kan få svårt att andas, och då känner jag mig helt tom och känner mig som i ett vakuum."

Kontrollgruppen där elever utan självmordsförsök ingår

En elev uttrycker efter samtalet:

"Jag tänker just nu så mycket på den här tjejen som har berättat för mig att hon inte mår så bra, jag tänker på henne hela tiden. Kanske jag skall försöka prata lite mer"

med henne. Jag kanske kan hjälpa henne bara med att prata. Jag förstår det nu när vi sitter här och pratar. Det är ju aldrig någon lärare som kommer och frågar hur man mår. Det har i alla fall aldrig hänt mig. Lärarna tänker bara på undervisningen och inget annat.”

En annan elev uttrycker på följande sätt:

”Jag hade en klasskamrat som mädde mycket dåligt. Han var ofta borta från skolan, men när han var där visade han sig vara mycket skärpt och då tycktes lärarna acceptera hans frånvaro utan att ta reda på orsaken till den. Han berättade för mig att han bodde ensam med sin mamma som drack. Han fick helt klara sig själv. På morgnarna när han skulle till skolan låg mamman ofta helt utslagen. På kvällarna var det olika karlar där som satt och söp med henne. Ingen brydde sig om att fråga varför han hade påsar under ögonen. En månad före terminens slut hoppade han bara av skolan. Det var i 2:a ring. Varför var det ingen som brydde sig? Kanske han har tagit livet av sig? Han hotade med det flera gånger. Han hittade verkligen ingen mening med livet och fick inte något stöd av någon vuxen. Han hade verkligen behövt en vuxen som brydde sig och det är skolans roll att bry sig. Det gäller att inspirera elever till goda och glada tankar, och då måste det också finnas resurser till det. Arbetslösheten leder till dålig ekonomi för många familjer. Vuxna mår dåligt och deras barn får lida för det. Föräldrar som dricker eller slår sina barn, föräldrar som begär sexuella övergrepp mot sina barn. Listan kan göras lång. Barn mår dåligt. Ungdomar mår dåligt. De behöver vuxna som bryr sig. Jag själv har haft en jobbig barndom och var borta en hel del men klarade mig. Jag tror att det beror på att jag hela tiden hade en vuxen som stöttat mig. Min svensklärare såg att jag inte mädde bra och såg till att jag fick tid hos skolsköterskan. Hon i sin tur såg till att jag fick vidare hjälp. Utan den hjälpen tror jag att jag också hade tänkt på självmord.”

En elev berättar att han var en mycket ”strulig” elev i högstadiet. Nu har allt blivit bättre och intresset för skolan har ökat. Han har ett stort umgänge och har en ovanligt nära kontakt med sina manliga vänner. Det är mycket lätt att prata med dem om allt som händer och även om svåra känslor. Han gråter ofta när det har hänt tråkiga saker. Han blev däremot först helt svarslös när en av hans kamrater talade om att ta sitt liv:

”Jag blev förbannad på honom, det var min reaktion. Jag sa ´ vad faan håller du på med – är du så djävla egoistisk att du håller på så. Han sa att han inte var värd någonting, och att det inte skulle spela någon roll, om han inte fanns. Men då sa jag att jag kan räkna upp minst tio personer som skulle sakna honom. Då bad han mig tala om vilka dessa personer var, och det gjorde jag också. Han ringde mig flera gånger efter det här. Vi har snackat mycket i telefon. Jag tror i alla fall att han fått att det var nån som brydde sig om honom, även om det bara var jag just då. Han sa att om han inte skulle finnas, skulle det ändå inte vara någon skillnad. Han kände sig som luft hela tiden.”

Vid andra samtalet uttrycker denna elev att det borde finnas en kurator vid varje skola som tog sig tid att prata med alla elever i början av terminen. Många känner sig så vilsna och behöver ha någon att bolla sina tankar emot. Dessa samtal, även om dom blir korta, borde sedan genomföras igen med samtliga elever i mitten av terminen. Genom att alla kallas till samtal blir det inte så märkvärdigt med det och ingen behöver tro att man är sjuk i huvudet eller har speciella problem. Då skulle det vara lättare att upptäcka dem som verkligen har stora problem och kanske behöver prata mer.

En annan elev menar att det är oerhört svårt att hjälpa någon som man tror är självmordsbenägen.

"Om man säger att det kommer att gå över, är jag säker på att de inte skulle lyssna, inte heller om man försöker påminna om hur mycket de har att förlora – bara problemet i sig är ju möjligt att nå just då. Jag antar att man måste ta reda på vilka negativa tankar det rör sig om och försöka hjälpa personen genom att gå in och påverka själva faktorerna som utlöser ångesten, men också hjälpa personen att så att den kan påverka faktorerna. Kanske kan den få kontroll genom att se saken från olika perspektiv. Det är naturligtvis inget enmansföretag heller. Hur som helst tror jag det är viktigt att man inte behandlar personen som ett psykfall utan visar respekt för personen och vad den känner."

Sammanfattning av resultaten för både interventions- och kontrollgrupperna

Samtliga elever i interventionsgruppen menar att videon bör visas i gymnasieskolan och en del tycker också att högstadiets elever kan ta del av den. Filmen kan användas som utgångspunkt för att börja diskutera elevers utsatthet och självmordstankar. Nästan alla elever, oberoende av om de var självmordsbenägna eller inte, kände igen sig i någon av de medverkande ungdomarna i filmen och kunde utifrån deras upplevelse få en förståelse av sin egen situation. Flera har också nämnt att de kan förstå sina kamrater bättre efter att ha sett och diskuterat filmen. De menar också att det är mycket vanligt att ha självmordstankar i ungdomsåren, även om de flesta ungdomar inte har tänkt att gå till handling.

Kontrollgruppens elever menade att man inte får skygga med att tala om självmord i skolan. Tankarna finns redan och det är oerhört viktigt med vuxenstöd.

Kommunikation mellan ungdomarna och deras föräldrar

Interventionsgruppen där elever med självmordsförsök ingår

Många av dessa elever ger uttryck för stora kommunikationssvårigheter mellan dem och föräldrarna. Flera i gruppen säger att föräldrarna inte förstår eller själva har så många problem att de inte orkar lyssna eller ta reda på hur ungdomarna mår. En flicka beskriver sina stora svårigheter i kontakten med mamman vid första tillfället.

"Morsan är så djävla envis, hon ska alltid bestämma, man ska alltid lyssna på henne, jag blir så jätteledsen när jag försöker prata med henne men hon vill inte lyssna. Hon skrämmer bort alla mina kompisar och om någon ringer tjuvlyssnar hon i en annan telefon. Farsan är snäll men han vågar inte säga emot morsan. Han sitter och lyssnar och gör precis som morsan säger. Jag tränar och jobbar på helgerna för att komma ifrån hemifrån. Hon brydde sig inte ens när jag vaknade på sjukhuset efter att ta tagit tabletter. När vi bråkar och hon slår mig, slår jag tillbaka."

Efter ett år:

Det har inte blivit så mycket bättre med relationen hemma. Tryggheten är pojkvännen som hon alltid träffar utanför hemmet. Hon kan fortfarande inte se meningen med livet:

"Jag känner mig som en docka i världen. Så länge jag bor hemma finns ingen utväg. Det blir först när jag får flytta hemifrån och skaffa mig ett eget liv. Men nu kan jag inte göra det, för då skulle jag svika farsan. Jag skulle aldrig kunna berätta om

filmen och vad det handlade om för henne. Hon skulle aldrig förstå." En annan elev uttryckte att hon fick mycket stryk när hon var liten. Det fick man i den kultur som hon var född i. "Min mamma flyttade till Sverige när jag och min bror var små. Vi växte upp med mormor och morfar. Men helt plötsligt skulle jag flytta till mamma i Sverige. Men jag är glad att jag har fått komma hit och jag trivs här. Jag lärde mig språket bara på några månader. Trots det känner jag mig annorlunda än mina kompisar. Jag tror att jag tänker på ett annat sätt. I mitt ursprungsland måste man respektera vuxna. Man slänger inte ur sig en massa fula ord som man gör här. Det har ändå varit svårt att anpassa sig här utan riktigt stöd hemifrån. Jag har haft allvarliga självmordstankar, men jag är rädd för smärtan och rädd för att dö och vad som händer efter döden. Eftersom jag inte har haft samma frihet som mina klasskamrater, har jag inte kunnat vara ute och träffa så många andra. Någon pojkvän har jag inte och har aldrig haft. Det skulle aldrig mamma tillåta."

Även denna flicka uttrycker sina kommunikationssvårigheter med mamman, som har påverkats av att mamman är omgift med en svensk man, och de har ett barn tillsammans. Hon kommer inte överens med styvpappan och känner att det därför har blivit ett stort avstånd till mamman. Det har också varit mycket bråk mellan föräldrarna, vilket har gjort situationen ännu svårare för henne. Allt stryk som hon har fått har utvecklat en starkt ilska hos henne, eftersom hon vet att det är förbjudet att slå barn i Sverige. Efter ett år säger eleven:

"Det har helt förändrats för mig. Jag har fått en helt annan frihet. Min mamma tycks lita på mig, och därför har jag fått gå ut mer. Nu har jag en pojkvän, och jag mår jättebra. Jag har kunna prata med mamma om det mesta, och hon tycks förstå mig bättre. Jag tror inte att filmen har gjort det, men jag tycker att jag bättre förstår mig själv efter filmen och vårt tidigare samtal och är därför inte så aggressiv som jag var tidigare. Men jag tror inte att mamma skulle förstå om man visade henne filmen. Hon tror att hon gjorde rätt när vi fick stryk. Det var ändå inte så farligt. Samtidigt kändes det fruktansvärt kränkande."

En tredje elev berättade att:

"När tjejen i filmen sa: jag vill dö, jag har gått upp två kilo, kände jag precis igen mig. Jag hade bara gått upp några gram och blev helt galen. Nu äter jag istället för mycket. Jag kan inte hitta någon balans. Men jag tror att mitt dåliga självförtroende har med min familj att göra. Jag blir aldrig berömd för att jag gör något bra. Fast jag hade höga betyg, brydde sig inte mamma. Hon tänker bara på sitt eget jobb. Jag ser nästan aldrig mina föräldrar. När det gick dåligt på prov, försökte jag prata med mamma, fast hon bryr sig inte. Jag skulle aldrig kunna prata med mamma och pappa om självmordstankar. Det skulle vara så pinsamt, fast jag känner så. Egentligen finns det ingenting idag som jag skulle vilja leva för."

Efter ett år uttrycker samma elev:

"Jag har fått mycket bättre kontakt med mamma. Hon har hjälpt mig att sluta tänka på vikten. Jag har också fått byta skola, för den skolan som jag tidigare gick i var inte bra. Jag var så utanför, hade inga kompisar och kände mig så ensam och isolerad. Jag har inte så många kompisar nu heller, men jag har börjat i en dramagrupp. Det är helt fantastiskt. Då får jag spela vad jag känner. Annars vågar jag inte visa vad jag känner. Mamma tjarar ändå på mig att jag ska skaffa kompisar, men hon förstår inte att det inte är så lätt. Jag är så blyg och vet inte riktigt hur jag skall göra. Ändå är det mycket bättre nu. Jag känner inte alls samma krav hemifrån längre. Hon bryr sig mer. Hon kan säga att jag skall strunta i matten, när det blir för besvärligt. Ändå är det som om det är för henne som jag pluggar."

Interventionsgruppen där elever utan självmordsförsök ingår

För denna grupp är det inte lika tydliga svårigheter i kommunikationen mellan eleverna och deras föräldrar. En elev menar dock att självmordsfrågor behandlas alldeles för lite i skolan, eftersom inte alla har möjligheter att tala med sina föräldrar. Han menar att det är:

"viktigt att många unga får bearbeta sina svårigheter, för många idag saknar vuxna och föräldrar att prata med. Jag tror att det är nåt fel på föräldrar eller på vad de har gjort när inte ungdomar pratar med dom. Om föräldrar saknas kan det kanske räcka med att man träffar någon annan som kan ta förälderns roll. Min pappa har berättat att han inte hade föräldrar som han kunde prata med, men han hade istället en kompis pappa som räckte till för honom också."

Efter ett år säger denne elev:

"Det är mycket som har hänt mig sedan sist. Jag har tagit studenten och flyttat hemifrån. På ett sätt har jag fått mycket bättre kontakt med mina föräldrar, även om jag inte träffar dom så ofta. Men jag tycker att jag kommer ihåg mycket mer från min tidigare skoltid nu. Framför allt var det så viktigt att alla kompisarna tyckte om en. Nu när jag har blivit äldre tycker jag på ett sätt att det var löjligt att vara så beroende av andra. Nu tycker jag att jag har hittat mig själv. Jag tror inte att det har någonting med filmen att göra utan att jag faktiskt har blivit äldre. För mig är det också ganska överkligt att ungdomar funderar på att ta sitt liv, eftersom jag aldrig själv har varit i den situationen."

Kontrollgruppen där elever med självmordsförsök ingår

Flera elever i denna grupp uttrycker svårigheter att ta upp olika existentiella frågor med sina föräldrar. En del känner alltför höga krav hemifrån med stora förväntningar på elevens framtid. En elev säger:

"Jag vill inte göra mina föräldrar besvikna. Men dom menar nog att jag skall bli något fint, eftersom båda är högutbildade. Eftersom jag har lätt att lära, borde jag klara skolan utan att plugga. Dom menar att det är viktigt att satsa, och då känner jag mig pressad. Men jag klarar inte att satsa alls, och det förstår jag inte. Jag måste ju känna intresse för det jag läser men gör det inte. Mina föräldrar vet inte att jag mår så dåligt som jag gör eller att jag känner mig pressad. Dom förstår inte att jag inte kan läsa och plugga."

Efter ett år ser denna elevs situation ut på följande sätt: Hon har flyttat hemifrån och bor numera tillsammans med sin pojkvän. Hon pratar fortfarande inte så mycket med föräldrarna utan det blir mest pojkvännen som får ta del av hennes upplevelser.

En annan elev i kontrollgruppen menar att hon så lätt påverkas av sina föräldrar:

"När dom inte mår bra mår inte heller jag bra. Jag blir så ledsen när dom börjar att bråka. Men jag har inte funderat på att ta mitt liv. Jag tror att dom som tar sitt liv har det dåligt hemma och därför har lättare att ge upp och tycka att livet är över. Jag förstår annars inte varför dom tar sina liv."

Kontrollgruppen där elever utan självmordsförsök ingår

De ungdomar som ingår i denna grupp har en bra kontakt med såväl lärare och föräldrar och tycker att de kan prata med föräldrarna om det mesta som händer dem. De flesta trivs bra i skolan och känner inte någon påtaglig press. Det har också känts bra att komma tillbaka för ytterligare ett samtal, som emellertid inte visat någon större förändring för dessa elever i någon riktning.

Sammanfattning av kommunikationen mellan ungdomarna och deras föräldrar i samtliga grupper

Avsnittet bygger enbart på intervjuerna. Det är emellertid svårt att objektivt se tydliga förändringar och därmed urskilja skillnad mellan eleverna i interventions- och kontrollgrupperna när det gäller deras kontakt med föräldrarna. Däremot är det mycket tydligt att eleverna i såväl interventions- som kontrollgrupperna med självmordsförsök bakom har svårigheter i kommunikationen med föräldrarna. De förändringar, som kan noteras mellan första och andra mättillfället för många av eleverna i båda grupperna, måste säkert tillskrivas den ökade mognaden som har märkts hos i stort sett alla elever. Därför är det svårt att uttala sig om filmen kan vara grund för en bättre kommunikation mellan ungdom och deras föräldrar.

Invandrarelevens kommunikation med sina föräldrar

Det var helt tydligt att kommunikationen mellan ungdom och föräldrar var helt annorlunda för de svenskfödda ungdomarna jämfört med ungdomar med annat etniskt ursprung. Åga var en vanlig uppfostringsmetod för invandrareleverna. Möjligheterna att umgås med kamrater på annan tid än skoltid var mer begränsade. En av invandrareleverna uttryckte att hennes familj använde andra skämt än svenskar. Därför har det blivit svårt att förstå de svenska klasskamraterna. Många med utländsk härkomst upplever att de blir överbeskyddade av föräldrarna.

Föräldrar med hög utbildning och upplevelsen av kommunikation

Ungdomarna från familjer med hög utbildning kunde känna sig mer pressade i skolan än övriga, även om det inte var så att föräldrarna pressade dem. De upplevde en dold förväntan. De ville heller inte göra sina föräldrar ledsna eller besvikna, vilket de upplevde att dessa blev, om de inte kom hem med bra resultaten på proven. Det var svårt för eleverna att kunna uttrycka detta för föräldrarna, som inte heller alltid såg hur pressade eleverna kände sig. Eleverna upplevde detta som en brist i kommunikationen.

DISKUSSION

Metoddiskussion

Denna utvärderingsstudie har inte haft som syfte att undersöka de psykologiska instrumentens validitet. Det har emellertid mycket tydligt framkommit en klar överensstämmelse mellan tolkningarna av alla tre använda instrument. Eftersom alla tolkningar har gjorts blint och helt oberoende av varandra har resultaten från Wartegg och PORT inte påverkat utformningen av intervjuerna som redovisas såväl i enskilda fall- som gruppbeskrivningar. Det resultat som framkommit i Wartegg- och PORT-testningarna överensstämmer i stort med ungdomarnas egna beskrivningar av sin livssituation, sina upplevelser och tankar. Därför har i mycket liten utsträckning dessa delar tagits med i den första beskrivningen av eleven utan först i Wartegg-beskrivningen. Risker för suicid eller en ökad sårbarhet har tydligt framkommit i såväl Wartegg- som PORT-protokollen när också ungdomarna själva har uttryckt sådana tankar.

Skillnader mellan könen

Det är endast i några få undantag där de olika resultaten inte överensstämmer. Framför allt har det blivit olika utslag för de två manliga deltagarna som har prövats vid två tillfällen. Enligt såväl Wartegg- som PORT-protokollen framgår en sårbarhet hos dem. PORT-protokollet för den ena eleven visar en allvarlig indikation på självdestruktiva och suicidala tendenser. Wartegg-protokollet ger liknande sammanfattning, nämligen att suicidrisk inte kan uteslutas. I intervjun ger han ett moget och stabilt intryck men samtidigt en bild av en känslig pojke som dock aldrig har haft självmordstankar. Den andra manliga eleven visar ett ovanligt PORT-protokoll och i Wartegg-sammanfattningen kommenteras att suicidrisk inte kan uteslutas även om bilden i övrigt inte ser så allvarlig ut. Även denne pojke ger i intervjun ett moget och tryggt intryck idag men har haft en hel del existentiella funderingar när han var yngre. Kan det vara så att dessa pojkar, och även pojkar i allmänhet, i större utsträckning undertrycker svåra känslor och inte ens gör dem medvetna för sig själva, något som också stämmer med Wolk-Wassermans studier (1986). En viss medvetenhet har dock funnits genom dessa pojkars behov av att ingå i studien, och därmed har de fått möjlighet att tala om sin livssituation. I så fall torde de två använda instrumenten, PORT och Wartegg, vara viktiga undersökningsinstrument för att upptäcka personer med suicidal risk. Wolk-Wasserman (1986) har i sin avhandling funnit flera vuxna män och även kvinnor som med hjälp av olika försvarsmekanismer har kunnat dölja sin suicidalitet. Den har med andra ord varit svårt att upptäcka för läkare och vårdpersonal. Studien i Wolk-Wassermans avhandling har visat hur svårt det är att upptäcka suicidala patienter om enbart intervju används, vilket också kan bekräftas i denna utvärderingsstudie.

Bortfall

Som framgår av urval och design har inte alla elever som anmält intresse att delta i studien kunnat vara med vid det andra mättillfället ett år senare. Med tanke på att studien inte avses att vara kvantitativ utan mer en beskrivande och tolkande studie, är detta bortfall av mindre betydelse. Det har varit de enskilda elevernas egna upplevelser kring sin livssituation och upplevelser av filmen (för dem som har sett den) som varit det centrala. Naturligtvis kunde det ha ett värde att utöka studien med fler elever. I så fall bör elever från andra delar av Sverige, mindre städer och landsbygd få representera med sina erfarenheter och

upplevelser. Eftersom det enbart är elever från Storstockholms skolor, som ingår i urvalet, kan deras upplevelser eventuellt skilja sig från elevers i mindre städer och landsbygd. Vi vet från statistiska uppgifter att vissa delar av Sverige är mer utsatta när det gäller ungdomsjälmord. Bl.a. har Norrbottens län, Västmanlands län och Dalarna höga andelstal främst när det gäller pojkar. För flickor ligger självmordstalen högt på Gotland. Andelstalen gäller för såväl pojkar som flickor under perioden 1990-1998.

Diskussion med utgångspunkt från studiens teori och resultat

Det går mycket tydligt att se utifrån resultaten hur elevers individuella situation och tidigare upplevelser har påverkat deras reflektioner kring sin livssituation. Enligt modellen är det riskfaktorer hos individen. Men även miljöns olika riskfaktorer spelar en oerhört stor roll för de enskilda elevernas förmåga att klara av dagens pressade situation. Familjen, skolan, lärare, fritiden, kamrater, kultur och religion har ett påtagligt samband med elevernas känslomässiga stabilitet och utveckling. När känslan av otrygghet och ensamhet uppstår kan detta bidra till självmordshandlingar eller allvarliga självmordstankar. Den viktiga och naturliga kommunikationen och samspelet mellan eleverna, föräldrar och andra vuxna uppstår inte.

Självmondsprocessen hos unga och utlösande faktorer

Stegen i *självmondsprocessen* är annorlunda hos unga jämfört med vuxna. De är ju fortfarande i sin utvecklingsprocess. Att tänka på självmord och andra existentiella frågor kan sägas normalt under tonårsperioden. Men att omsätta dessa tankar i handlingar är aldrig en normal företeelse utan är extremt allvarlig och tyder på känslomässigt kaos, hjälplöshet, utsatthet, orkeslöshet och känslan av meningslöshet i tillvaron. Om tonåringen har dåliga erfarenheter av bärande relationer under uppväxten blir det svårt att skapa en mognare identitet och hämta kraft och hopp inför framtiden. Studien visar tydligt att de ungdomar som tidigt har utsatts för olika trauma har en ökad skörhet och har i större utsträckning gjort allvarliga självmordsförsök. Många invandrarelever hör till denna grupp och deras uppväxt och erfarenheter har många gånger varit mycket negativa. Reaktionerna påverkas också om kamratrelationerna inte fungerar. Många av dessa elever tilläts inte träffa andra ungdomar utanför hemmet och upplevelsen av utsatthet och sårbarhet förvärras då.

Den utlösande faktorn i de beskrivande självmordsförsöken har ofta varit bråk eller förlust av någon. Flickvännen eller pojkvännen gör slut. Studien visar inte om det är någon skillnad mellan pojkar och flickor, eftersom endast flickor har försökt att ta sina liv. Det framkommer dock i samtalen att om någon av de medverkande pojkarna skulle få självmordstankar, tror de att de omedelbart skulle gå till handling och ta sitt liv. De flesta flickor har i större utsträckning talat med en kompis. De metoder som flickorna har valt är huvudsakligen tabletter och att skära sig. Att rispa sig, säger många, beror på att den fysiska smärtan känns lättare att bära än ångesten och tomheten inom dem.

Relationsproblem i familjen – kulturskillnader – arbetslöshet – alkohol och miss-handel i familjen kan också ha varit utlösande faktorer. Ökade krav på arbetsmarknaden och rädslan att förlora sina jobb tycks stressa föräldrarna och det är tydligast och särskilt svårt för ensamföräldrarna. Känslan kan då uppstå hos ungdomarna att få för starkt ansvar i familjen. Föräldrarna mår dåligt, och den

unge blir förälder till sina föräldrar. När dessa krav blir för stora uppstår de självdestruktiva handlingarna och tankarna.

Många av de sårbara eleverna hänger inte med i undervisningen, vilket kan ge upphov till bristande självförtroende. Ungdomar som inte får förståelse från omgivningen eller hjälp att hantera sina svårigheter får därigenom ytterligare sämre självförtroende. Det är viktigt att inte fokusera på symtomen; ont i magen, koncentrationssvårigheter, skolk m.m. utan försöka hitta grundorsakerna till dessa symtom. Dåliga prestationer, misslyckande, känslor av utanförskap kan bli följden och därifrån är det inte långt till nedstämdhet, ångest och suicidala tankar. Om inte orsakerna till problemen klargörs kan varken omgivningen eller ungdomarna själva få förståelse för sina svårigheter, och då kan heller inte adekvata insatser erbjudas, vilket resulterar i ännu värre psykisk ohälsa.

Livssituationen för de elever som har visat allvarliga självmordshandlingar kan sammanfattas på följande sätt:

Nästan alla i de undersökta grupperna har tidigare varit utsatta för mobbning. Det var vanligt under mellan- och högstadietiden, medan få har blivit mobbade under gymnasiet. Känslan av utsatthet finns dock kvar och tycks ha satt mycket djupa spår hos den unge. Ibland har det varit en fördröjd stressreaktion. De som har blivit mobbade kan under själva mobbningstiden ha varit alltför upptagna av att hitta överlevnadsstrategier. När det blivit bättre inser de vidden av att ha blivit behandlade som de har blivit och självmordstankar kan då lätt uppstå. Mobbningshandlingen är djupt kränkande för dem. I Lpo 94 som började gälla 1 juli 1995 används ordet SKALL när det gäller skolans målsättning och rektors ansvar för mobbningsarbetet:

”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning. Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas.”

”Rektorn har ansvar för skolans resultat och har därvid ansvar för skolans program för att motverka alla former av trakasserier och mobbning bland elever och anställda.”

Ett dåligt socialt nätverk finns med i bilden och framför allt en dålig kontakt med föräldrar som inte har kunnat se hur dåligt deras ungdomar mår. Här har reflektioner som att ”föräldrarna har nog med sitt – de mår själva så dåligt – jag kan inte belasta dem” varit styrande i ungdomarnas ovilja att prata eller anförtro sig åt dem. Detta har också bidragit till deras känsla av ensamhet och att ”ingen förstår dem.”

Ökad sårbarhet uppstår också när det har varit mycket bråk i familjen eller skilsmässa där ungdomen har kommit i kläm. I sådana fall har lojalitetskonflikter uppstått hos den unge och resulterat i självdestruktiva tankar.

Allmänt om eleverna med suicidala handlingar

Flera av de elever, som varit inskrivna på naturvetenskapligt program, har känt stora krav på sig att vara duktiga. De har känt en ökad press både från lärare och föräldrar. Elever vars föräldrar är högutbildade kan uppleva outtalade krav från föräldrarna om att de måste ta gymnasiestudierna på yttersta allvar för att de

sedan skall ha möjlighet att komma in på universitet eller högskola. Mest tydligt har detta varit när eleven inte trivs i skolan och egentligen har velat göra någonting annat. Många elever vet också att framtiden idag inte är lika säker som den kanske har varit för den tidigare generationen. Konkurrensen och få attraktiva utbildningsplatser för utbildning i framtiden upplevs som en realitet av ungdomarna.

"Den lilla psykologen"

Några av de medverkande ungdomarna, som inte har uttryckt suicidala handlingar, har säkert också förträngt sina egna känslor och ångest genom att engagera sig alltför mycket i sina kamrater. De har blivit den "lilla psykologen", som alltid skall hjälpa sin kamrat och inte ger akt på sin egen situation och sina egna känslor. Risken är att dessa "små psykologer" kan bryta samman om de själva utsätts för en traumatiserande upplevelse och därmed bli suicidala i ett senare skede.

Utseendets betydelse

Anmärkningsvärt många långa flickor ingår i studien där en viss sårbarhet, med ökande tankar kring självmord finns med i bilden. Medellängden bland ungdomar har ökat de senare åren men genomsnittligt har fler långa än medellånga flickor medverkat. Det finns också några flickor under medellängd som uttryckt att de känner sig utanför för att de är så korta. Missnöje med utseende har högt samband med självmordstankar. Många av både de genomsnittligt längre och kortare flickorna har också under sin uppväxt haft svåra ätstörningar, vilket kan bero på missnöje med sin kropp och utseende men också på höga ambitionskrav.

Flickor pratar, pojkar tiger

På ett sätt är flickor mer sårbara än pojkar genom att de är mer upptagna av existentiella frågor och frågor kring livets mening. Funderingarna kan lätt vändas inåt. De kan många gånger ha svårt att visa sin duktighet i skolan och känner sig därför i underläge. Pojkar känner inte i samma utsträckning efter hur de mår, vilket denna studie klart har visat. Men i längden kan det omvända förhållandet uppstå. Kvinnor förefaller växa ur sin sårbarhet, möjligen på grund av bättre kommunikationsförmåga, och att de tidigare söker hjälp. Männen har en tendens att senare bli mer sårbara och tar livet av sig oftare än kvinnor. Förklaringen kan vara att männen har svårare att tala om sina känslor och har inte heller lärt sig att känna efter och känna igen sina symtom. Därmed söker de hjälp i mindre utsträckning och får följaktligen mindre hjälp när de blir deprimerade. Det gäller att arbeta för att få ut ungdomar ur en social isolering och öka deras sociala kompetens och förändra deras negativa tankemönster. Det gäller också att få pojkar att våga erkänna att de också har känslor som är viktiga att ta fram och prata om. Studien har tydligt visat att behovet i tonåren att prata är större hos flickor än hos pojkar genom att många fler flickor har uttryckt önskemål om att delta i denna. Det kan dock också vara så att pojkar genom sin ovana att prata har varit rädda för att delta i studien.

Enda lösningen!

När unga personer har tänkt på självmord ser de detta som det enda alternativet. De ser ingen annan lösning. De tänker inte heller på att någon i dess omgivning skulle bli ledsen eller påverkas av deras självmord. De ser snarare som om deras självmord skulle bli en befrielse för omgivningen. Dessa tankar kan förmodligen

förklaras av deras känsla av att vara annorlunda och därmed inte kunna accepteras vare sig av familj eller kamrater.

Lärare och skolpersonalens roll

Våga fråga

Lärare och skolpersonal som möter elever där det tydligt märks en förändring i beteendet måste våga fråga: "hur mår du, har något hänt, är det något speciellt?"

Kontakta föräldrarna

Även om eleven förnekar att det är något fel, vilket inte alls är ovanligt, bör skolpersonalen säga att de tänker ringa hem och prata med föräldrarna. Ofta blir föräldrar lättade av den kontakten. De har själva känt och upplevt att något är fel men de har inte vetat hur de skall handskas med den förändrade situationen. De vet heller inte hur de kan få hjälp. Det är dock oerhört viktigt att nå fram så tidigt som möjligt och att tidigt upptäcka barn och ungdom i riskzonen och därmed hjälpa dem till det stöd som finns. Många unga människor med en medfödd skörhet har en betydligt lägre stresstolerans och klarar därför inte motgångar i skolan.

Eleverna vill att skolans personal "lägger sig i"

Eleverna har också tydligt uttryckt sin förvåning över hur sällan lärare eller annan skolpersonal tar kontakt med dem eller föräldrarna för att ta reda på varför de skolkar eller har hög frånvaro i skolan. Många kan säga att den första känslan är att "de lägger sig i" medan nästa känsla kommer ganska omedelbart, nämligen att "de bryr sig."

Skillnad mellan objektiva fakta och ungdomars upplevelser av elevvårdspersonalens roll

Avsätt tid till utredning

Många av ungdomarna uttrycker att det inte finns någon till hands att prata med trots att skolsköterska och kurator många gånger erbjuder hjälp. Kanske erbjudandet kommer vid fel tidpunkt eller på fel sätt. Ingen vill känna sig utsatt i förhållande till kamraterna. Den som går till kurator eller skolsköterska kan bedömas vara konstig eller ha något psykiskt fel. Många har också uttryckt att det inte går att lita på sköterskan eller kuratorn. De ringer, enligt elevernas uppfattning, omedelbart till föräldrarna utan att ta reda på vilka konsekvenser det blir för eleverna, när föräldrarna får veta vad som hänt eller att de unga mår dåligt. En del elever har uttryckt att föräldrarna ger dem stryk eller hindrar dem att gå ut om kvällarna för att de har berättat för skolkuratorn hur de har det hemma. Föräldrarna känner sig utsatta och straffar sina barn ännu mer än tidigare efter ett sådant samtal från skolan. Ungdomarnas önskemål är att elevvårdspersonalen ger dem en chans att förklara vilka konsekvenser det kan bli efter ett telefonsamtal. De vet att kurator och skolsköterska har skyldighet att kontakta föräldrarna men önskar att lite hänsyn också tas till elevernas situation. De menar att en sådan kontakt med föräldrar borde genomföras i samverkan med eleverna.

Vad skolhälsovården och lärarna kan göra

Ge tid att tala med eleverna

Det är känt att det är viktigt att uppmärksamma dem som kommer med kroppsliga symtom, huvudvärk, ont i magen, ont i ryggen och klagar på dålig sömn. Men mer uppföljningstid bör läggas på eleverna så att de får det stöd och den förståelse som de behöver. När känslan av utanförskap uppstår, och elever upplever sig sakna stöd av skolpersonalen, börjar de skolka. Många har känslan av att ingen i skolan har tid att bry sig:

"Lärarna är där de timmar de får betalt för och sedan går dom hem. Jag tycker att en lärare efter timmen kan gå fram till en elev som utmärkt sig positivt och berömma henne eller honom. Det går lätt att säga att det här var ett fint diskussionsinlägg som du gjorde. När man får betygen är det ju redan för sent att göra något åt det. Läraren borde ha lite mer kontinuerlig kontakt med eleverna vid sidan om och uppmuntra. Det är inte så lätt att själv förstå om man är bra eller dålig."

Ta reda på hur elevernas livssituation ser ut har många av de medverkande eleverna sagt. Man behöver inte veta allt, men det kan finnas anledningar till att en elev vid någon period är okoncentrerad och inte orkar läsa sina läxor. Det behöver inte alltid bero på lathet. Ta de *depressiva symtom* som ungdomar visar på större allvar istället för att karakterisera dem som ungdomsbekymmer som växer bort. Dåliga sömnvanor och kostvanor kan leda till nedstämdhet och depression och bör därför belysas bättre i skolan. Den elev som uttrycker att han/hon vill ta sitt liv, kanske inte menar det bokstavligt, men det är en viktig information om att eleven inte mår bra. Vuxna måste också i större utsträckning ta tonåringars känslor på allvar. Trots att det kan vara smärtsamt att ta till sig att ens egen tonåring eller elev inte mår bra, är det viktigt att lyssna på deras känslor. Någon kan försöka ta sitt liv för att testa om han/hon betyder något, om den vuxne bryr sig. Det är en sviken människa som inte vågar lita på någon.

Undersökningens styrka

Många livsöden har speglats i intervjuerna som kan bidra till ökad förståelse för hur ungdom upplever sin tillvaro idag såväl i relation till föräldrar, kamrater som lärare. Ungdomarnas ärliga svar och uttömmande beskrivningar av sin livssituation ger en unik bild av värde för alla som har kontakt med ungdomar.

Många tidigare studier har, bl.a. enligt Apter (2001), visat att behandling och hjälp för ungdom inte fungerar. Nästan hälften av de ungdomar som gjort självmordsförsök har inte fått adekvat psykoterapi efter försöket. Samma erfarenheter har kommit fram i Agnes Hulténs studier (2000b). Många gånger bidrar föräldrars förnekande av allvaret i dessa självmordsförsök till att hjälp inte söks. Om inte föräldrar tar sina ungdomars signaler på allvar gör inte heller den unge det. De kan själva förneka sina svårigheter, tills de har kommit till en punkt, då de inte längre kan hantera dessa. Då kan en impulshandling i form av självmordsförsök eller i värsta fall ett fullbordat självmord bli resultatet. Brist på impuls kontroll har ju visat sig vara en betydelsefull faktor som skiljer ungdomars suicid från vuxnas.

Eftersom det ofta är relationsstörningar i familjen som kan vara den utlösande faktorn i ungdomars självmordsförsök, även om relationsstörningen inte är den

enda faktorn, kan familjeterapi eller stödsamtal för hela familjen vara den lämpligaste behandlingen.

Fortsatt utblick

Filmen kan enligt ungdomarna bidra till att medvetenheten om den egna sårbarheten och även kamraters sårbarhet ökar. När rädslan och tabun kring självmord försvinner och det blir en självklarhet att prata om alla former av psykisk ohälsa, kanske självmordstalen bland de unga kan bringas ned. Filmen har i hög grad visat att det inte är farligt att tala om självmord, och att dessa samtal inte ger upphov till andra destruktiva handlingar hos den unge. Filmen har också kunnat visa en förändring i den psykiska hälsan hos de undersökta eleverna främst genom att den tomhet, torftighet och glädjelöshet som framkom vid första mätningen hade minskat vid den andra mätningen. De suicidala tendenserna bedömda genom de projektiva metoderna hade också minskat i interventionsgruppen jämfört med kontrollgruppen som inte hade sett filmen.

Det uppställda målet med filmen, att dels försöka förebygga psykisk ohälsa och dels handla på ett konstruktivt sätt när den psykiska ohälsan med medföljande suicidala handlingar redan är ett faktum, kan sägas ha uppnåtts.

Ordlista

Anknytningstema (anknytningsrelation): Tema av emotionella band mellan ett barn och en vuxen som barnet fäster sig vid.

Borderline: Tillstånd och störningar i gränsområdet mellan neuroser och psykoser.

Borderlinepersonlighet: Genomgående mönster av instabilitet med avseende på sinnesstämning, relationer och självbild.

Devaluering: Nedvärdering.

Fallisk nivå: Den psykoanalytiska termen för det stadium i barnets utveckling som följer efter det orala och anala.

Förnekande: Ett sätt att hantera obehagliga upplevelser och föreställningar som yttrar sig i att man undviker att tänka och tala om dem.

Idealisering: Individens sätt att försköna personer och upplevelser.

Isolering: Mekanismen består i att en tanke isoleras från den känsloreaktion som den varit kopplad till.

Projektion: Ett reaktionsmönster som består i att en person förlägger egna synsätt, motiv och känslor till en annan person.

Reaktionsbildning: Ett sätt att bemästra skuldbelagda och ångestväckande impulser genom att gå till motsatt ytterlighet.

Regression: Innebär att individen upprepar småbarnsliga beteenden.

Upplösningsångest: En exponering där bilden helt försvinner.

Övergångsobjekt: Ett föremål som är barnets skydd som försvar mot en ångest att bli övergiven av den som barnet har fäst sig vid.

REFERENSER

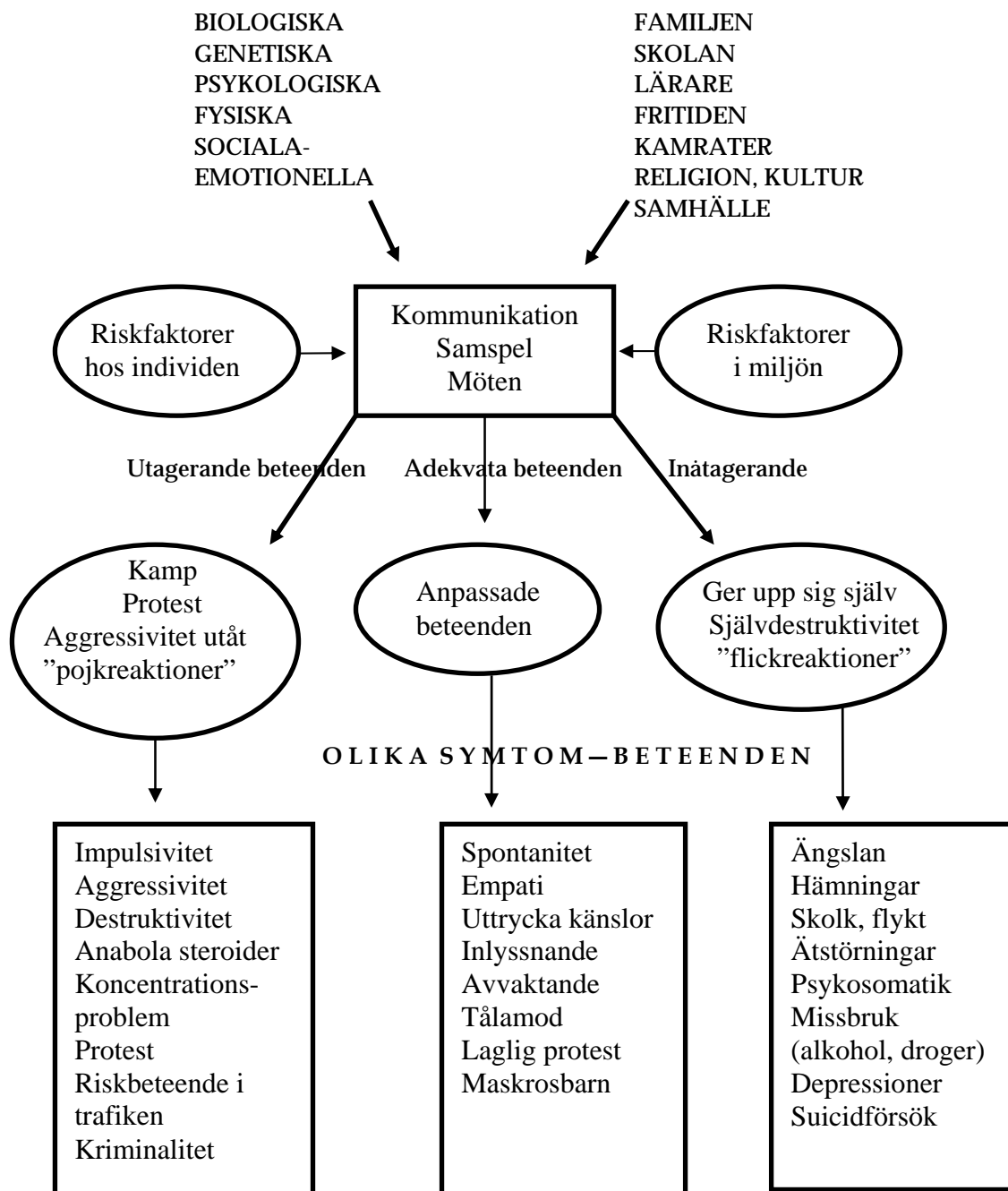
- Arte, H (1999) Gymnasiet – en gymnasieskola för alla? Att undervisa. Nr 6: 5-6.
- Abou Touma, M (1999) Självmordsförsök bland unga – ett högt pris för att få sitt hjälpbehov uppmärksammat. Psykisk hälsa nr 1, s. 11-22.
- Andersson, I (1999) Samverkan för barn som behöver. Stockholm: HLS Förlag.
- Andersson, I (2000) Sårbarhetsmodell. Lärarhögskolan i Stockholm. IOL.
- Apter, A (2001) Adolescent suicide and attempted suicide. In: Wasserman, D (ed) Suicide an unnecessary death. London: Martin Dunitz Ltd.
- Alin Åkerman, B (2000) "Kärleken är den bästa kicken". Bakgrund och förundersökning av en filmdokumentär för självmordsprevention bland högstadie- och gymnasielever. Stockholm: Nationellt Centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa.
- Berg, K-R, Bergman, B & Dahl Geijer, A (1997) En psykodiagnostisk profil för ungdomar. Stockholms läns landsting.
- Beskow, J (1996) Om livet känns hopplöst. Stöd till självmordsnära medmänniskor. Nationella rådet för självmordsprevention, Folkhälsoinstitutet, Centrum för suicidforskning och prevention.
- Crisie, A (1998) Manuale del Test di Wartegg. Roma: Edizioni Scientifiche Magi.
- Enge Swartz, M & Swanberg, I (2000) 12-årsenkäten. Tolvåringars hälsa och levnadsvanor. Stockholm: Nordvästra sjukvårdsområdet.
- Engqvist, U & Rydelius, P-A (2000) Hur går det för barn- och ungdomspsykiatriens patienter? Samverkan krävs mellan pediatrik, barn och vuxenpsykiatri. Läkartidningen. Vol 97 nr 23: 2856-2861.
- Ely, M m. fl. (1993) Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken - cirklar inom cirklar. Lund: Studentlitteratur.
- Fischbein, S & Folkander, M (2000) Reading and writing ability and drop out in the Swedish upper secondary school. J of Special Education. Vol 15 no 3: 1-11.
- Gardziella, M (1985) WARTEGG – piiruestesti käsikirja. Helsinki: Finska Psykologiförlaget.
- Hultén, A (2000a) Suicidal Behaviour in Children and Adolescents in Sweden and some European countries. Epidemiological Clinical Aspects. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Hultén, A (2000b) Barn och ungdom: preventionsarbete. I: Beskow, J (red.) Självmord och självmordsprevention. Om livsavgörande ögonblick. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, L, Wargert, G & Bremberg, S (1998) Tolvåringars psykiska hälsa. En enkätstudie i Sydvästra sjukvårdsområdet, Stockholms län. Samhällsmedicin, Centrum för Barn och Ungdomshälsa, nr. 2.

- Nilsson, A & Svensson, B (1999) PORT-Percept-genetic Object-Relation Test. A Projective Method for Clinical Use. Manual. Lunds Universitet: Department of Psychology.
- Nisser, D (1999) Tid till samtal, tid till tankar – en väg ut ur skolsvårigheter. D-uppsats. Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för specialpedagogik.
- Olsson, G (1998) Adolescent Depression. Epidemiology, Nosology, Live Stress and Social Network. Uppsala Universitet.
- Roy, A, Nancy, LS & Sarchiapone, M (1995) Attempted Suicide Among Living Co-Twins of Twin Suicide Victims. *Am J Psychiatry* 152:7, 1075-1076.
- Sveriges Riksdag. Socialutskottets offentliga urfrågning om att stärka den psykiska hälsan och förebygga suicidala beteenden, den yttersta konsekvensen av psykisk ohälsa Den 20 mars 2001. Utredningar från Riksdagen 2000/01:URD4.
- Wass, T & Mattlar, C-E (2000) Warteggs teckningstest. Manual. Stockholm: Psykologiförlaget AB.
- Wasserman, D (2000) Depression en vanlig sjukdom. Symtom, orsaker och behandlingsmöjligheter. Ny uppdaterad utgåva. Stockholm: Natur och Kultur.
- Wasserman, D (ed) (2001) Suicide an unnecessary death. London: Martin Dunitz Ltd.
- Wolk-Wasserman, D (1986) Attempted suicide – the patient's family, social network and therapy. Stockholm: Department of Psychiatry, Karolinska Institutet.
- World Health Organization (WHO) (2000) Preventing Suicide: a resource for teachers and other school staff. Geneva: Department of Mental Health.

BILAGOR

Britta Alin Åkerman och Inga Andersson

RISK- OCH SÅRBARHETSMODELL

INTERVJUGUIDE FÖR INTENSIVINTERVJUER INFÖR UTVÄRDERING AV FILMDOKUMENTÄREN "Kärleken är den bästa kicken"

INTRODUKTION AV MIG OCH MÅLET MED INTERVJUN

Syftet är att beskriva elevernas reaktioner och insikter i självmordsproblematiken, vilka funderingar de har och vilka reaktioner filmen utlöser. Utgå ifrån de reaktioner filmens ungdomar har gett på frågor kring sina tankar om självmord.

1. Något om elevens egen bakgrund: skolgång var, född i Sverige eller annat land. Föräldrarnas födelse. Föräldrarnas yrke, var de bor, hur de trivs där. Eget rum, delat rum, kamrater, intressen, vad de tycker om skolan. Syskon, bor med båda eller en förälder. Vid en förälder – eget val? Kan de prata med sina föräldrar om livsfrågor? Vem har de mest kontakt med?

2. Filmen

- a) Viktigt eller oviktigt det som ungdomarna i filmen berättar om
- b) Kan du identifiera dig med någon:
Laszlo, Lena, Magnus, Ann-Sofie?
På vilket sätt? Något han/hon sa, tänkte.
- c) Känner du igen någon kamrat i filmen?
På vilket sätt?
- d) Vad funderade du på när du såg filmen?
- e) Var det något obehagligt?
Svårt att lyssna på?
- f) Väcker filmen några speciella känslor?
Vad kände du?
- g) Ta upp något som du tyckte var speciellt bra i filmen.
- h) Ta upp något som du tyckte var speciellt dåligt i filmen.
- i) Var filmen för lång-kort? Är det något som bör ändras i filmen och göras mer tydligt?
- j) Ungdomarna i filmen är äldre än du – påverkar det värdet av filmen? Om, på vilket sätt då? Påverkas flickor mer av vad flickorna i filmen upplevt respektive pojkar av pojkarnas reaktioner?
- k) Skall filmen visas för elever i din ålder? Äldre – yngre?
Skall filmen visas i skolor?
- l) Vad upplever du att filmen har för budskap? Vad är det som bäst framgår i filmen?

3. Egna tankar kring självmord

- a) Har du själv någon gång tänkt på självmord eller haft självmordstankar? Har du någon gång känt att det inte finns något att leva för? Om du blir osams med någon kompis, kan då tankarna komma att det bästa sättet vore att ta sitt liv?
- b) Har du berättat för någon om det? Om ej, varför inte?
- c) Om ej tankar hitintills – tror du att du skulle kunna berätta för någon vid eventuella framtida tankar? i så fall vem?
- d) Talar du med någon kring frågor som rör liv och död? (existensiella frågor)
- e) Känner du någon som begått självmord eller talat om att göra det? Vad hände? Hur kändes det för dig? Gjorde du något?
- f) Har du funderat på vad man ska göra om någon börjar att tala om självmord? Vad tror du självmord står för – är det en genomtänkt handling? Är det ett rop på hjälp? Tror du att den som tar sitt liv verkligen vill dö? Tror du att det är allvar om någon talar om att ta sitt liv? Tror du att någon som vill ta sitt liv gör det för att straffa någon? Är det en feg eller modig handling?
- g) Kan man förhindra självmord? I så fall vad tycker du vore det bästa sättet? Eller tycker du att man inte ska bry sig om, om någon talar om att ta sitt liv – att det är hans ensak? Skall man ha rätt att ta sitt liv?
- h) Tror du att samtal med någon utanförstående skulle kunna hjälpa?
- i) Är det svårt att tala om självmord?
- j) Kan du förstå att någon kan känna så starkt att han eller hon vill ta sitt liv?
- k) Är det något speciellt med ungdomar som tar sitt liv? Kommer de från någon särskild familj eller är det något annat i miljön eller uppväxten som gör att de tar sitt liv? Alkoholiserade föräldrar? Är det oälskade ungdomar? Hur är det med dig – känner du dig älskad – oälskad?
- l) Tror du att det kan uppstå situationer i en människas liv där den enda möjligheten är att ta sitt liv?
- m) Vad är svårast för dig i livet?
- n) Vad har det här samtalet väckt för känslor och tankar hos dig?
- o) Har det varit lätt eller svårt att tala om sådana här frågor? Hur kändes det att prata om dessa frågor?
- p) Har du talat med någon annan om sådana här frågor? Lärare – kurator – sjuksköterska eller annan? Vem tror du skulle vara lättast att prata med av ovan nämnda?

FÖLJANDE DELAR BELYSER FRÅGOR I ANSLUTNING TILL DEN PSYKODIAGNOSTISKA PROFILEN FÖR UNGDOMAR

En del av områden finns frågor till, andra områden observeras av intervjuaren i mötet med eleven eller tolkas genom svar på andra frågor

DRIFTASPEKTER

1. Libido

- a) Sexualiteten är under adolescensen en oerhörd drivkraft för hela personlighetens möjligheter att växa och utvecklas. Är den sexuella driften riktad mot yttre objekt eller är den autoerotisk?
- b) Hur kraftfullt ger han/hon uttryck för sexuella och kärleksfulla känslor och impulser?
- c) Håller han/hon tillbaka sina sexuella eller kärleksfulla känslor eller impulser?

2. Aggressivitet/irritabilitet

- d) Hur uttrycks aggressionsdriften som vrede, hat, destruktiva handlingar och fantasier?
- e) På vilken utvecklingsnivå ligger aggressionsdriften?
- f) Vilken kraft finns det i de aggressiva känslorna och impulserna?
- g) Finns det en balans mellan kärleksfulla och aggressiva krafter inom personligheten?
- h) Riktas hans/hennes ilska mot den egna personen eller utåt mot andra människor eller föremål?
- i) Håller han/hon tillbaka sina aggressiva känslor och impulser för att undvika ångest som uppstår när aggressivitet skall uttryckas?

Exempel på frågor:

- * Vad gör du om du upptäcker att dina 500 kronor blir stulna?
- * Om du blir arg, på vilket sätt uttrycker du det (skriker, sparkar, slåss, svär, andra fula ord?)
- * Vad gör du om någon säger oförsämmande saker till dig i en affär?
- * Vad gör du om någon går före dig i kön?
- * Om någon pratar illa om en kamrat till dig, skall han straffas?
- * Om någon slår dig, kan det finnas anledning till dig, eller gör illa dig på annat sätt?
- * Om du misslyckas med någonting, vem blir du mest arg på, dig själv eller någon annan?
- * Har du svårt att säga ifrån fast du vet att du har rätt bara för att inte sära någon annan?
- * Ställer du upp på andra trots att du vet att dom har fel? (att vara till lags).

3. Ångest

- j) Vilken typ av ångest är mest kännetecknande (förintelseångest, förföljelseångest, depressiv ångest, driftsångest)?
- k) Vilken kraft uttrycks i den diffusa oro som är ångestens kännetecken?

Exempel på frågor:

- * Skulle du vilja pröva något du aldrig gjort med livet som insats? Bungy jump?
- * Vad gör du om du får veta att någon talar illa om dig bakom din rygg?
- * Vad tycker du om att hålla föredrag inför klassen?

- * Har du någon gång känt dig helt tom inombords, som om kroppen går i bitar?
- * Är du trött, svårt att sova, rastlös, kan inte hitta på något, irriterad på andra?

4. Affekter

l) Reagerar han/hon med affekter som är förväntade och förstaeliga utifrån det sammanhang som de väckts?

m) Hur stor del av affektpanoramat är tillgängligt?

n) Hur kraftfullt kan han/hon uttrycka sina känslor?

Exempel på frågor:

- * Har du lätt eller svårt att visa känslor för kamrater?
- * Om du får tillbaka ett prov med dåligt resultat, hur reagerar du då? Vad känner du?
- * Vad känner du om du vinner en match, tävling.
- * Har någon du känner nära dött? Hur kändes det?

JAGASPEKTER

1. Perception

a) Hur är förmågan att uppfatta, styra och samordna sina sinnesintryck och integrera dessa efter den givna situationens möjligheter och gränser?

Exempel på frågor:

- * Händer det att du har svårt att förstå vad som händer omkring dig, i skolan?

2. Motorik

b) Hur är förmågan att röra sig och behärska kroppen grovmotoriskt, vilket avser hela kroppen?

c) Hur är förmågan att behärska de finmotoriska rörelserna?

3. Intellektuell förmåga

d) På vilken nivå ligger tänkandets utveckling, abstrakt, förmåga att bilda symboler, förmågan att tänka sig in i andras tankar ("mindreading").

e) Vilken förmåga har han/hon att tillgodogöra sig sina intellektuella resurser?

Exempel på frågor:

- * Hur är du i skolämnen, vilka ämnen bra och vilka dåliga? Vilka betyg?
- * Vilka intressen? Vad krävs av dem?

4. Regressionsbenägenhet

f) I vilken utsträckning reagerar han/hon med regression i samband med stress och konflikter?

Exempel på frågor:

- * Vad ska du göra om du blir bjuden till en kamrat dagen före ett viktigt prov?

5. Försvarsstruktur

g) Hur långt har han/hon nått i sin differentiering och integration av personlighetsorganisationen?

h) Är försvaren åldersadekvata?

SJÄLVASPEKTER

1. Kroppsbild

a) Hur är förmågan att uppleva egna gränser?

b) Hur är förmågan att uppleva kroppen som en fungerande enhet?

c) Hur är förmågan att acceptera den egna kroppen?

d) Vilken kroppsuppfattning har han/hon?

Exempel på frågor

- * Har du någon gång skräck för att inte finnas till
- * Händer det att du kan känna dig maktlös?
- * Vad tycker du om ditt utseende, din kropp, längd, vikt, hårfärg?

2. Självbild

- e) Vilken självuppfattning har han/hon, d.v.s. hur värderar han/hon sig själv i förhållande till hur andra värderar honom/henne?
- f) Vilken självkänsla har han/hon?

Exempel på frågor:

- * Är du bättre eller sämre än klasskamraterna i olika ämnen?
- * Vad tycker du om dig själv?
- * Hur tror du att du uppfattas som kompis? Bra eller dålig?

3. Självkonstans

- g) Finns en kontinuitet mellan "självet" idag, igår, imorgon?

4. Reflektionsförmåga

- h) Kan han/hon inte bara berätta en historia utan också ställa sig utanför den och reflektera över den?

5. Identitetsupplevelse

- i) Hur är känslan av att ha en identitet?
- j) Hur har könsidentiteten utvecklats?
- k) Vilken sexuell identitet har han/hon?

Exempel på frågor:

- * Pojkvän, flickvän. Många eller få kamrater? Träffas sällan eller ofta?
- * Växlar i humör utifrån årstider, dygnstider.

ÖVERJAGSASPEKTER

- a) Vilka föreställningar har han/hon om de tidiga objekten, d.v.s. modern och fadern?
- b) Uttrycks skam? Hur uttrycks skam?
- c) Uttrycks skuld? Hur uttrycks skuld?
- d) Vilka jagideal har han/hon? Är det objektidealiserings eller på en realistisk nivå?
- e) Hur har överjaget utvecklats?
- f) Vilket värde- och normsystem ger han/hon uttryck för?

Exempel på frågor:

- * Hur upplever du din barndom?
- * Hur är kontakten med dina föräldrar, far-morföräldrar?
- * Brukar du skämmas om du gjort något?
- * Brukar du känna dig skyldig för att du gjort något?
- * Vad har du för framtidsplaner ?
- * Ser du positivt eller negativt på framtiden?
- * Är det något du är rädd för?

ENKÄTFRÅGOR

1. Har du under de senaste 12 månaderna haft tankar på att ta ditt liv?
 Ja
 Nej
2. Har du under de senaste 12 månaderna försökt att ta ditt liv?
 Ja
 Nej
3. Har du sökt vård för dina problem?
 Ja
 Nej
4. Skulle du vilja vara med i en undersökning i vilken ingår en filmvisning där andra ungdomar berättar om sin livssituation och uppföljande samtal eller enbart samtal?
 Ja
5. Om du vill delta i studien, får vi ta kontakt med din huvudlärare?
 Ja
 Nej
 Vet inte
6. Om du vill delta i studien, får vi ta kontakt med dina föräldrar?
 Ja
 Nej
 Vet inte
7. Jag vill veta mer om undersökningen innan jag kan bestämma mig om jag vill vara med.
 Ja
 Nej

Namn:

Adress:

Telefon:

Skolans namn:

ENKÄTFRÅGOR

1. Har du under de senaste 12 månaderna haft tankar på att ta ditt liv?
 - Ja
 - Nej

2. Har du under de senaste 12 månaderna försökt att ta ditt liv?
 - Ja
 - Nej

3. Har du sökt vård för dina problem?
 - Ja
 - Nej

4. Skulle du vilja vara med i en undersökning för att tala om din livssituation och frågor kring kring din skolsituation?
 - Ja

5. Om du vill delta i studien, får vi ta kontakt med din huvudlärare?
 - Ja
 - Nej
 - Vet inte

6. Om du vill delta i studien, får vi ta kontakt med dina föräldrar?
 - Ja
 - Nej
 - Vet inte

7. Jag vill veta mer om undersökningen innan jag kan bestämma mig om jag vill vara med.
 - Ja
 - Nej

Namn: -----
 Adress: -----
 Telefon: -----
 Skolans namn: -----

Dina synpunkter

Med hjälp av dina och andra läsaers synpunkter får vi på NASP möjlighet att utifrån olika erfarenheter inom arbetet med självmordsnära personer utveckla och förbättra kommande rapporter för att bättre tillgodose de förutsättningar som krävs för ett framgångsrikt självmordsförebyggande arbete.

Tag gärna kontakt med:
NASP
Karolinska Institutet
171 77 Stockholm
tfn: 08-524 870 26
fax: 08-30 64 39
e-post: nasp@ki.se

Utgivna rapporter

- 1/95 Självmord i Stockholm 1986-90. Kartläggning av självmorden i Stockholms läns sjukvårdsområden och psykiatriska sektorer
- 1/97 Självmordspatient på psykiatrisk klinik
- 2/97 Självmordstankar bland sjuksköterskor i Sverige
- 1/98 Suicidriskbedömning
- 1/99 Den första nationella nätverkskonferensen i självmordsprevention
- 2/99 Future risk after an attempted suicide
- 1/00 "Kärleken är den bästa kicken"
- 2/00 Den andra nationella nätverkskonferensen i självmordsprevention
- 3/00 Att påskynda livets slut. Historik, forskning och aktuell svensk och internationell debatt om eutanasi
- 4/00 Hastening the end of life. History, research and current Swedish and international debate on the issue of euthanasia
- 5/00 Literature reviews: Relationship between cholesterol and suicide
- 1/01 Guidelines for suicide prevention in schools
- 1/02 Tredje nationella nätverkskonferensen om självmordsprevention - barn och ungdomar
- 2/02 Hur upptäcker vi sårbara elever?
- 1/03 Westerlund M, Wasserman D. Självmordsprevention i skolor i Sverige – hur ser det ut idag? NASP:s rapportserie: Att satsa på psykisk hälsa – förebygga självmord och självmordsförsök rapport 1/2003.
- 1/04 NASP. Den fjärde nationella nätverkskonferensen om självmordsprevention – ett självmordsfritt Sverige. NASP:s rapportserie: Att satsa på psykisk hälsa – förebygga självmord och självmordsförsök rapport 1/2004. ISBN: 91-974546-1-3, ISSN: 1400-3023.
- 1/06 NASP. Den femte nationella nätverkskonferensen om självmordsprevention ur ett praktiskt nätverksperspektiv. NASP:s rapportserie: Att satsa på psykisk hälsa – förebygga självmord och självmordsförsök. Rapport 1/2006.

Riktlinjer

NASP, Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri, Vetenskapsrådet (2003). Nationella riktlinjer. Vård av suicidala barn och ungdomar med familjer.

NASP, WHO (2003). Att förebygga självmord och självmordsförsök hos skolelever – Världshälsoorganisationens stödmaterial för lärare och annan skolpersonal anpassat till svenska förhållanden.

Gröna serien

Beskow J, Anagrius S, Lindstrand A, Wahlgren M (2001). Kristeamkris. Ett mini-projekt. Debriefing och retrospektiva genomgångar på psykiatrisk öppenvårdsmottagning: Erfarenheter vid implementering. NASP:s gröna serie.

Ringskog S (2001). Könsparadoxen. Varför tar dubbelt så många män som kvinnor sina liv, samtidigt som det är flest kvinnor som är deprimerade? NASP:s gröna serie.

Wasserman D, Ringskog S (2001). Suicide among the elderly in Sweden. NASP:s gröna serie.

Selén K (2003). En samtalshandledning – det går att leva vidare. Samtal om sorgen efter en närstående som tagit sitt liv. Sensus och NASP:s gröna serie.

NASP (2003). Vad göra om man är deprimerad och har självmordstankar? Utgiven av NASP.

NASP (2004). Den XXII världskongressen om självmordsprevention. International Association for Suicide Prevention (IASP) 10-14 September 2003, Stockholm, Norra Latin – svensk sammanfattning. NASP:s gröna serie.

Wasserman D, Mittendorfer Rutz E, Rutz W, Schmidtke A (2004). Suicide Prevention in Europe The WHO European monitoring surveys on national suicide prevention programmes and strategies. NASP:s gröna serie.

Alin Åkerman B (2005). Rapport från den självmordspreventiva dagen i Stockholm den 10 september 2005. NASP:s gröna serie.

Forsberg C (2005). Självmordsprevention i skolan. En studie om skolans roll och betydelse i det självmordspreventiva arbetet. C-uppsats vid Stockholms Universitet, Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan.Handledare: Britta Alin Åkerman vid NASP. NASP:s gröna serie.

Heurlin C (2005). Inspirationsdagar på Ellös – rapport från nätverksmötet 7-8 oktober 2004. Ett nationellt nätverk för suicidprevention. NASP:s gröna serie.

NASP (2007). Mål för självmordsprevention och utvärdering. Utdrag ur: NASP:s underlag till nationellt program för suicidprevention 15 december 2006 enligt Riksdagens uppdrag bet. 2007/05:SoU11, rskr. 2004/05:218. NASP:s gröna serie.

NASP (2007). Vetenskaplig evidens och slutsatser beträffande behandling och förebyggande av suicidförsök och suicid. Sammanfattning. NASP:s gröna serie.

NASP (2007). Självmordspreventiva strategier och åtgärdsförslag inriktade mot hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolhälsovården/ elevhälsan. En kunskapssammanställning gjord för Socialstyrelsen av NASP. NASP:s gröna serie.

NASP (2007). NASP:s underlag till Socialstyrelsen angående förslag till nationellt program för suicidprevention gällande Strategier och åtgärdsförslag inriktade mot hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolhälsovården/ elevhälsan. Förslaget överlämnades till Regeringen den 15 december 2006. NASP:s gröna serie.

Ringskog-Vagnhammar S (2007). Uppdatering av rapporten "Att påskynda livets slut – om eutanasi". NASP:s gröna serie.

Övrigt (statistik, årsberättelser)

NASP (2007). Statistik över självmord 1980-2004 och självmordsförsök 1987-2004 i Sverige och Stockholms län.

Westerlund M, Jiang G-X, Wasserman D (2004). (Stockholmsrapporten) Statistik - självmord i Stockholms läns 1980-1999. NASP.

NASP (2007). Årsberättelse 2006.

NASP (2006). Årsberättelse 2005.

NASP
Nationell prevention av suicid och psykisk ohälsa vid
Karolinska Institutet och Stockholms läns landstings
centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa

Statens och Stockholms läns landstings centrala expertenhet inom
självordsforskning och självmordsprevention.

NASP har ett nationellt och regionalt ansvar för att arbeta med kunskaps-
insamling och kunskapsförmedling samt för att initiera och bedriva forsknings-
och utvecklingsprojekt som främjar självmordsförebyggande åtgärder. Det
nationella ansvaret tillkom genom ett riksdagsbeslut 1994.

NASP är WHO's samarbetscentrum om självmordsprevention.

Verksamheten kan delas in i fyra huvudområden:

- * forskning och utveckling av självmordspreventiva metoder
- * metodstöd och analys av epidemiologiska data
- kunskapssammanställning och information
- * undervisning

Centrum för folkhälsa

Karolinska
Institutet

WHO's samarbetscentrum för
självordsprevention